

ZINĀTNISKIE RAKSTI

LIVONIJAS MAZPILSĒTAS: KAS TĀS BIJA UN KĀDA BIJA TO IETEKME?

Edgars Plētiens

Mg. hist., LU Vēstures un filozofijas fakultātes doktorants, Raunas muzeja veidotājs, programmas *Iespējamā misija* kurators.

Zinātniskās intereses: viduslaiku un agro jauno laiku Livonijas urbānā vēsture (13.–16. gs.), Raunas pils, apdzīvotās vietas un novada vēsture.

E-pasts: edgars.pletiens@gmail.com; Raunas muzejs, Rīgas iela 2, Rauna, LV-4131

Rakstā analizētas vairākas Livonijas mazpilsētu nozīmes un to izpausmes. Politiskā nozīme skatīta, raksturojot mazpilsētu dalību pilsētu sanāksmēs un politisko patstāvību. Ekonomiskā nozīme raksturota, analizējot mazpilsētu iesaisti tirdzniecības sistēmā. Savukārt militārā nozīme skatīta, izmantojot atsevišķu pilsētu rīcībā esošos resursus, kā arī analizējot pilsētu attiecības ar senjoriem. Kopumā nozīme skatīta ar mērķi noskaidrot, kā tā izpaudās un cik liela bija tās ietekme. Tāpat skatīta mazpilsētu saturiskā koncepcija, īpašu uzmanību pievēršot terminoloģijas jautājumam. Mazpilsētu nozīme un skaidrojums raksturots, lai veidotos plašāks skatījums uz to, kas bija mazpilsētas, un labāk izprastu mazpilsētu lomu Livonijas ekonomiskajā, politiskajā un militārajā sistēmā.

Atslēgas vārdi: Livonija, mazpilsēta, terminoloģija, senjors, tirdzniecība, privilēģija.

*“Lai miers dvēselē laikos un mūžīgi ar visiem
kristīgiem ļaudīm [...], kuri šo rakstu lasīs!
Lai top zināms tagadējām un nākamajām paaudzēm,
ka pilsoņu tiesības [...] arī mēs [...] esam
lēmuši stingri ievērot. Jo vēlamies [...] vienas tiesības
ir kā svešzemniekiem, tā pilsētniekiem.”¹*

Viduslaikos Livonijas teritorijā bija vairāki desmiti lielu un mazu apdzīvotu vietu. Pētnieki vairāk ir pievērsuši uzmanību lielāko pilsētu izpētei, jo par tajās notiekošajiem procesiem ir

saglabājies daudz vairāk rakstīto vēstures avotu, kā arī veikti plašāki arheoloģiskie pētījumi. Mazpilsētas aktuālo pētniecības tēmu lokā nav ne tikai Latvijā vai Igaunijā, bet arī daudzviet citur Eiropā. Taču neaplūkot mazpilsētu lomu Livonijas kopējā urbānajā vidē nozīmētu attēlot šo vidi nepilnīgi vai neobjektīvi. Vispārējs pārskats par pilsētām nevar veidoties, ja netiek ņemtas vērā mazpilsētas un to loma Livonijas politiskajā, reliģiskajā un ekonomiskajā vidē. Mazpilsētu pētniecību sarežģī apstākļi, ka uzmanība jāpievērš pēc iespējas lielākam skaitam vēstures avotu, tos skrupulozi pārskatot un meklējot norādes uz mazpilsētu raksturlielumiem, un tas bieži vien atgādina “adatas meklēšanu siena kaudzē”. Taču norādes ir atrodamas, turklāt, ja tās rūpīgi savāc, no tām var mēģināt izveidot kopējo skatu uz mazpilsētas dzīvi viduslaiku Livonijā.

Mazpilsētu pētniecības virzieni un jomas ir atkarīgas no pieejamajiem vēstures avotiem. Piemēram, ja vēstures avoti mums neļauj uzzināt neko daudz par mazpilsētu plānojumu, lai gan topogrāfiska rakstura ziņas ir atrodamas, tomēr tie sniedz plašākas norādes uz mazpilsētu lomu ekonomikā. Tāpat nereti tiek pieminēta ar mazpilsētu politisko un reliģisko dzīvi saistīta informācija. Savukārt mazpilsētu plānojumu var mēģināt aptvert, izmantojot arheoloģisko pētījumu rezultātus. Savietojot dažāda rakstura avotus, ir iespējams ieskatīties konkrētās mazpilsētas sadzīvē.

Tāpat daļai mazpilsētu rakstītajos avotos ir saglabājušās privilēģijas, kā arī norādes uz mazpilsētā darbojošajiem pilsoņiem, rātskungiem un birģermeistariem. Privilēģijas ir būtisks avots, ņemot vērā, ka tās sastādītas kā kāzusi, kas atklāj norādes uz pilsētas sociālo² sastāvu, tirdzniecības norisēm, topogrāfiskiem elementiem (piemēram, mūra esamību, kas viduslaiku pilsētai bija svarīgs elements), pilsētas un senjora attiecībām, kā arī pilsētas pilsoņu pienākumiem un tiesībām. Par vairākiem minētajiem lielumiem ziņas atrodamas arī citos rakstītajos vēstures avotos.

Šī nelielā pētījuma mērķis ir raksturot pilsētas koncepciju, to tālāk analizējot Livonijas mazpilsētu kontekstā un mēģinot noskaidrot mazpilsētu lomu Livonijas politiskajā un ekonomiskajā sistēmā. Pētījums balstīts uz rakstīto vēstures avotu analīzi, jo ar-

heoloģisko pētījumu datus vēl nepieciešams apkopot, lai tos veiksmīgāk varētu pretstatīt iepriekš minētajai avotu grupai. Mazpilsētas iespēju robežās tiks salīdzinātas, kas ļaus izteikt vispārīgus novērojumus par Livonijas mazpilsētu kā vienu no Livonijas politiskās, ekonomiskās, reliģiskās un militārās vides elementiem, kā arī konstatēt Livonijas mazpilsētu raksturīgās iezīmes 13.–16. gadsimtā. Pētījumā netiks aplūkots mazpilsētu plānojums, iedzīvotāju kopums un reliģiskais faktors, kā arī tās netiks salīdzinātas ar mazākām apdzīvotām vietām, kas ir atsevišķi pētāms jautājums. Tāpat netiks detalizēti analizēta katra mazpilsēta, bet meklētas to kopīgās iezīmes.

KAS IR PILSĒTA?

Pilsēta kā veidojums nebūt neradās viduslaikos. Tādā vai citādā formā tā bija zināma kopš antikajiem laikiem (piemēram, grieķu *polis*,³ romiešu *civita*⁴). Taču viduslaiku izpratne par pilsētu atšķīrās gan formā, gan būtībā.⁵ Parasti viduslaiku pilsētas rašanos saista ar laiku no 10./11. līdz 13. gs., taču šīs hronoloģiskās robežas ir “kustīgas kā svārsts”⁶ un pilsētvides izveidošanās procesā saistītas ar reģionālām atšķirībām.

Tradicionāli viduslaiku avotos apdzīvotas vietas apzīmēšanai izmantoja dažādus jēdzienus, piemēram, *urbs*, *vicus*, *locus*, *portu*, *civita*, *villa*, *oppidum* u.c. Taču tie raksturo Rietumeiropas izpratni par apdzīvotu vietu. Tur, kur Rietumeiropas izpratne tika pārnesta, arī jēdzieni un to saturs tika pārņemti. Tāpat ar laiku bija nepieciešams stingrāk nodalīt laukus no apdzīvotām vietām, kas atšķīrās no tiem. Lai arī kopumā urbanizētu vidi var nosacīti iedalīt pilsētās (*civita*), pilsētciemos (*oppido*) un ciemos (*villa*), tomēr reģionos nozīme kļuva neskaidra atšķirīgā konkrētās vietas formāta dēļ. Piemēram, Dānijas teritorijā apdzīvotai vietai tika lietots apzīmējums *villa*, bet Zviedrijas teritorijā – *villa forensis*.⁷ Zviedrijas teritorijā pastāvēja arī apzīmējums *stad*, kas tika pārņemts no vācu valodas. Pilsētas apzīmēšanai Dānijas un Norvēģijas teritorijā lietoja vārdu *by*, taču Zviedrijas teritorijā tas nozīmēja tikai ciemu. Dānijas teritorijā ciemu apzīmēja ar vārdu

landsby. Uz ziemeļiem no Elbas visas pilsētas, kur bieži uzturējās bīskaps vai bija izvietota liela baznīca, sauca par *civitas*. Krievu valodā bieži lietoja apzīmējumu *gorod*, *grad* vai *gorodē*, kas būtībā nozīmēja nocietinātu vietu. Latviešu valodā vārds *pilsēta*, iespējams, veidojies no vācu valodā sastādītajos tekstos lietota vārda *pylsatēn*,⁸ kura izcelsme un nozīme ir neskaidra un kas varēja apzīmēt apdzīvotu vietu pils priekšā jeb priekšpili (*vorwerk*, *vorburg*, *vorstadt*).⁹ Kā redzams, reģionāli pastāv apzīmējumu atšķirības, līdz ar to reģionāli katrs apzīmējums jāvērtē individuāli un jāskata kopumā. Šo uzdevumu, protams, grūtāku padara acīmredzamā jēdzienu neskaidrība un to pārklāšanās.

Taču nereti konkrētas vietas pētniecībā nevar izmantot rakstītos avotus, jo to vienkārši nav vai tie saglabājušies tikai par relatīvi vēlāku laika posmu. Tāpēc rodas nepieciešamība pēc konkrētām pazīmēm vai kritērijiem, pēc kuriem būtu iespējams noteikt apdzīvotās vietas veidu vai statusu. Līdz ar to pilsētu pētniecībā pastāv daudz viduslaiku pilsētas raksturojumu, definīciju un aprakstu, tādā veidā mēģinot skaidrot vienu no sarežģītākajiem viduslaiku izpētes jautājumiem. Tomēr lielas daļas autoru uzskatu atšķirības būtībā vērojamas tikai divos aspektos: juridiskajā/sociālajā un ekonomiskajā/sociālajā. Respektīvi, vieni uzskata, ka būtiskākā pilsētas raksturojošā puse bija juridiskā, bet otri – ekonomiskā. Jāatzīmē, ka sociālo (demogrāfisko) aspektu pašos pamatos akceptē visi, ar to saprotot apdzīvotības blīvuma un apjoma līmeņa atšķirību pilsētā. Tāpat rodas jautājums, vai iespējams atrast konkrētus un vienotus kritērijus pilsētu raksturošanai.

Atsevišķi autori uzskata, ka pilsēta no laukiem vai ciema atšķirama un saucama par pilsētu tikai tad, kad tai izveidojies vai piešķirts tiesību kopums, ko pētnieki sauc par pilsētas tiesībām. Pilsētas tiesības bija tiesību kopums, kas bija izveidojies nereti uz zemes, satiksmes un tirgus, kā arī pilsētas vadošo dzimtu privilēģiju un tiesību bāzes. Tās līdztekus pilsētu veidošanās procesam tika nemitīgi papildinātas un pilnīgi izveidojās tikai līdz ar rakstītiem pilsētas statūtiem. Tādējādi šī autoru grupa priekšplānā izvirza pilsētas tiesību un pilsoņu tiesību nozīmību apdzīvotas vietas statusā. Piemēram, vācu tiesību vēsturnieks Karls Rots fon

Šrekenšteins (*Carl Heinrich Leopold Eusebius, Freiherr Roth von Schreckenstein*, 1823–1894) darbā “Dižciltīgie (patriciāts) vācu pilsētās, īpaši impērijas pilsētās” rakstīja: “Ne sienas, ne grāvji, ne iedzīvotāju skaits, ne nozaru attīstība un turība nevar nozīmīgi raksturot pilsētu. Brīvu pilsoņu (*bürger*) ievēlēja un attiecīgo iestāžu apstiprināta pilsētas rāte ir stiprākais kritērijs pilsētas izveidē. Rātes zīmogs un pilsētas mūri simbolizē juridiski atzītu pilsētu, kura ar to atšķiras no laukiem.”¹⁰ Vēlāk vācu sociologs Makss Vēbers (*Maximilian Carl Emil Weber*, 1864–1920) norādīja, ka pilsēta ir apdzīvota vieta, kur relatīvi dominē tirdzniecība un amatniecība. Lai apdzīvota vieta varētu saukties par pilsētu, tai ir jābūt nocietinājumiem, tirgus laukumam, tiesību aktiem un savam tiesāšanas orgānam. Tāpat jābūt pilsoņu kopumam, kurus vieno šie tiesību akti, un tai jābūt relatīvi neatkarīgai un autonomai no laukiem.¹¹ Kaut arī Vēbers šeit uzsver arī sociālos un ekonomiskos apstākļus, viņa raksturojumā ir izteikta apdzīvotas vietas juridiskās puses nozīmība, minot tiesību aktus un pilsētas pilsoņus, kas tiem pakļaujas. Arī vācu vēsturniece un arhiviste Edīte Ennena (*Edith Ennen*) par svarīgu uzskata juridisko aspektu. Viņa atzīst, ka liela loma pilsētas juridiskajā pamatojumā bija pilsētas mūrim, jo tas bija gan drošības garants, gan pilsētas kvalitātes zīme, kas simbolizēja un dažkārt noteica pilsētas tiesību esamību.¹² Vēl virkne citu vēsturnieku pilsētas raksturošanā būtisku vai pat būtiskāko lomu piešķir tieši juridiskajam aspektam, bez kura nav iespējams runāt par pilsētu Rietumeiropas viduslaiku pilsētas izpratnē.

Citi vēsturnieki uzskata, ka apdzīvotas vietas statusa noteikšana var notikt caur ekonomiskiem parametriem. Respektīvi, pilsēta atšķiras no laukiem tikai tad, ja tajā lielākoties vai nepārtraukti nodarbojas ar amatniecību un tirdzniecību. Piemēram, vācu vēsturnieks Tomass Hils (*Thomas Hill*) atzīst, ka apdzīvotā vieta ir pilsēta tikai tad, kad ir vērojama divu vietu diferenciācija. Respektīvi, jebkura pilsēta bija ekonomiskais centrs tai teritorijai, kuras agrāro pārpalikumu tā spēja realizēt un kura piegādāja pilsētai produktus un pakalpojumus, kurus varēja realizēt iekšpus mūra.¹³ Līdz ar to viņš aicina vietas vērtēt pēc to attiecību

mijiedarbības. Savukārt iru vēsturnieks Kīts Lilejs (*Keith D. Lilley*) uzskata, ka pilsēta faktiski ir vieta, kur dzīvojošais cilvēku kopums lielā mērā nenodarbojas ar lauksaimniecību un savu pastāvēšanu balsta uz citu peļņas avotu. Viņš tikai piezīmē, ka šim cilvēku kopumam skaitliskajā ziņā jābūt lielākam par pilī vai klosteri dzīvojošo kopumu.¹⁴ Tāpat angļu vēsturnieks Stīvens Epstains (*Steven Epstein*) apgalvo, ka pilsētu var raksturot ar nodarbošanos, ar to saprotot, ka lielākā daļa pilsētas iedzīvotāju nav lauksaimnieki. Viņš atzīst, ka pilsētu var raksturot arī pēc tā, ka tai ir centrālais tirgus laukums.¹⁵

Mazliet plašāk uz pilsētas raksturošanu mēģina paraudzīties vācu vēsturnieki Gerhards Fukē (*Gerhard Fouquet*) un Gabriels Ceilingers (*Gabriel Zeilinger*), piedāvājot pilsētu vērtēt pēc tādiem kritērijiem kā satiksmes nodrošinājums (vai atrodas pie sauszemes ceļu krustpunktiem vai jūras), amatniecības un tirdzniecības specializācija, populācijas lielums un blīvums (visticamāk, atšķirsies pa reģioniem, tāpēc jāvērtē reģiona ietvaros), atšķirības no apkārtējām zemēm (pilsēta parasti ar kaut ko izceļas salīdzinājumā ar, piemēram, lauku rajoniem), kā arī kopīga būvju, infrastruktūras un reliģiskas kulta celtnes esamība.¹⁶

Nevar noliegt, ka daļa autoru aplūko pilsētas raksturojošos lielumus kompleksi, iekļaujot raksturojumā gan juridiskos, gan ekonomiskos, gan sociālos aspektus. Piemēram, zviedru vēsturnieks Nilss Blumkvists (*Nils Blomkvist*) atzīst, ka pilsēta ir sarežģīta struktūra, kas saistīta ar konkrēto vietējo kultūru, līdz ar to nav iespējams sniegt tās universālu skaidrojumu. Taču tajā pašā laikā mēģina skaidrot, ka pilsēta varēja būt apdzīvota vieta, kur pastāvēja cilvēku sociālā vienotība, kas jāsaprot gan ekonomiskā, gan juridiskā nozīmē. Turklāt šī vienotība balstījās uz tirdznieciska rakstura interesēm. Katrā ziņā apdzīvota vieta nevarēja būt pilsēta, ja tai nebija tirgus laukuma. Blumkvists izvirza trīs lielumumu grupas, ar kurām visaptveroši ir iespējams nosegt pilsētas aprakstu. Pirmā ir funkcionālie kritēriji jeb dažādu aspektu vietas centralitāte un tās funkcijas. Otra – vietas apdzīvotības blīvums un aktivitātes dinamika jeb topogrāfiskie kritēriji. Trešā grupa raksturo apdzīvotas vietas tiesiski administratīvos kritērijus jeb

vietas juridisko statusu. Viņaprāt, funkcionālie un topogrāfiskie kritēriji ir mainīgie lielumi, piemēram, ir skaidrs, ka cilvēku skaits nevar būt aprakstošs lielums konkrētās vietas statusa noteikšanai un ka vietas saturs var mainīties arī funkcionāli. Blumkvists izdala arī piecus priekšnoteikumus tam, lai vieta būtu piemērota pilsētas izveidei. Pirmkārt, ir nepieciešams kustamais neto jeb konkrēto vietu apdzīvojošajiem cilvēkiem ir jāražo vairāk, nekā viņi spēj izlietot. Otrkārt, nepieciešama tirdzniecība, tādā veidā raksturojot vietas sadarbību vai kontaktus ar citām vietām. Treškārt, nepieciešama vietas centralitāte, kas nozīmē, ka vieta ir topogrāfiski un ģeogrāfiski izdevīgā situācijā attiecībā pret citām vietām. Respektīvi, vietas atrašanās nedrīkst sagādāt tehniskas problēmas cilvēkiem, kas uz to dodas. Ceturtkārt, nepieciešama darba specializācija vai dalīšana, kas nosaka profesionālu un specializētu cilvēku esamību. Un, piektkārt, ir jānodrošina vietas aizsardzība brīvai komunikācijai un darījumiem. Kopumā kompleksi pilsētu var skaidrot kā telpiski saskaņotu, loģisku, funkcionāli integrētu, pastāvīgi apdzīvotu vietu ar diferencētu un profesionālu cilvēku kopumu, kuriem pieder īpašums un kuriem visiem nepieciešams transports, aizsardzība un lokālie resursi, kas ir nodrošināti ar optimālu varu un likumisko pamatu.¹⁷ Šī ir komplicēta definīcija, kas pamatā uzsver trīs lietas: telpas apdzīvotības intensitāti, iedzīvotāju struktūru un tiesiskumu. Taču lielā mērā tiek aizmirsts par ekonomiku, kas bija pilsētas būtiskākā attīstību noteicošā nozare. Līdz ar to šī pētījuma kontekstā, balstoties uz avotos pieejamo informāciju, pilsētas statuss tiks pamatots ar tiesisko pilsētas tiesību principu, kas ir skaidrākais kritērijs, runājot par pilsētu, kā arī pilsēta tiks aplūkota kā būtiska neagrārās saimniecības centrālā vieta, papildus skatot arī pilsētas politisko nozīmi.

Tikpat būtisks jautājums – kas viduslaikos ir pilsētnieks? Jādomā, ka pilsētnieks kontekstā ar pilsētas skaidrojumu ir tas, kuram galvenā iztikšana neveidojas no lauksaimniecības, līdz ar to pilsētniekam var būt zeme ārpus pilsētas, taču galvenais iztikšanas avots ir tas, ko viņš dara pilsētā. Piemēram, krodziniekam var piederēt zeme ārpus pilsētas, taču viņa galvenie iztikas līdzekļi, visticamāk, ir tirgošanās un citi pakalpojumi, ko var

piedāvāt krogs. Līdzīgi ir ar kalēju vai stiklinieku. Šādu cilvēku klātbūtne ir svarīgs kritērijs, lai izdarītu kādus secinājumus par apdzīvoto vietu, par kuru ir zināms maz vai nav zināms nekas. Pilsētnieku ir vieglāk skaidrot, ja apdzīvotajai vietai ir juridisks statuss un elementi. Ja ir zināmi šie lielumi, tad pilsētnieks raksturojams kā indivīds, kas piederēja noteiktai juridiskai kopienai, kuru vienoja vienādas juridiskas normas.

PILSĒTA LIVONIJĀ¹⁸

11.–13. gadsimtā pilsētu veidošanās process aptvēra plašu reģionu no Alpiem līdz Skandināvijai, un šai laikā izveidojās simtiem mazāku un lielāku tirgotāju un amatnieku apmetņu un pilsētu. Livonija bija šī reģiona neatņemama daļa.

Pilsēta, gluži kā citi Rietumeiropas viduslaikiem raksturīgie elementi (mūra pils, lēņu sistēma u.c.), Livonijā tika transformēta gatavā formā. Respektīvi, cilvēki,¹⁹ kas devās uz Livoniju, pārnesa gan pilsētas ideju, gan izpratni par to un tās struktūrām. Jaunākajos pētījumos tiek runāts par Baltijas reģiona eiropeizācijas procesu, kad tas gan ekonomiski, gan politiski, gan tiesiski, gan reliģiski tika integrēts Rietumeiropā.²⁰ Tās raksturīga iezīme bija baznīcas un tirgotāju (*ecclesia et mercatura*) kopīgā rīcība. Līdz ar to Baltijas reģionā tika ieviesta rakstītā tradīcija un rakstītprasme. Ņemot vērā šos apstākļus, var apgalvot, ka Rietumeiropas izpratnē līdz 13. gs. sākumam Livonijas teritorijā nebija pilsētu, jo šādas liecības nesniedz ne rakstītie, ne lietiskie avoti. Taču apdzīvotas vietas ar pilsētas iezīmēm, piemēram, aktīvu tirdzniecību un neagrāru ekonomiku, pastāvēja, un tām bija sava loma lokālajā un tāltirdzniecībā.

Jādomā, ka uz Skandināvijas un Baltijas reģioniem varētu tikt attiecināta cita veida izpratne par pilsētām, tādējādi šajos reģionos atrisinot diskusiju par pilsētas ģenēzes jautājumiem. Taču attiecībā uz šiem reģioniem izpratnei par pilsētu nav ne kritēriju kopuma, ne teorētiskā pamata. Nav iespējams kādu apdzīvotu vietu saukt par pilsētu, ja nav skaidra attiecīgā reģiona pilsētas izpratne un jēdziena būtība. Tā latīņu un vācu valodā ir zināmi

vairāki apzīmējumi²¹ apdzīvotai vietai, kas ir pilsēta, tādā veidā pamatojot šī elementa svarīgo un būtisko lomu, turpretī Baltijas reģionā šādu apzīmējumu nav, un tie ienākuši, tikai sākot ar 12./13. gs. miju. Turklāt, kā minēts, zināmie avoti neliecina, ka Baltijas valstu teritorijās pirms 13. gs. būtu pastāvējusi jebkāda rakstība. Līdz ar to cita izpratne pētniekiem nemaz nevar būt pieejama, jo nevar izprast to, kā nav. Šajā gadījumā tas ir morfoloģisko instrumentu trūkums. Jāatceras gan, ka dāņu, norvēģu un zviedru valodā apdzīvotai vietai eksistē apzīmējums *köping* vai *by*, kas, jāatzīst, nav pavisam drošs pilsētvides esamības apliecinājums. Šajā jautājumā Nilss Blumkvists norāda, ka vairākums šādu pilsētu nebija lielas. Tajās varēja būt no 50 līdz 150 zemes īpašniekiem jeb namniekiem. Kopumā pilsētā varēja uzturēties 200–500 iedzīvotāji. Turklāt pilsētu izskats būtībā bija lauksaimniecisks, jo ēkas bija līdzīgas kā lauku ciematos un pilsētas ielās uzturējās dažādi mājdzīvnieki. Pilsētās bija kopīgs tirgus laukums un tirdzniecība tika regulēta ar juridiskām normām. Pie tirgus laukuma atradās mūra baznīca. Dažās lielākajās pilsētās, piemēram, Kalmārā (*Kalmar*, *Calmar*), varēja būt arī osta vai klosteris. 16. gs. Skandināvijā pilsētās dzīvoja ne vairāk kā 3–4% no reģiona iedzīvotāju kopskaita. Tāpat Blumkvists atzīst, kas gan nav viennozīmīgi pierādāms, ka vairākums Livonijas pilsētu nebija lielākas kā šīs Skandināvijas mazās pilsētas.²²

Lai arī Baltijas un Skandināvijas, kā arī Baltijas un Krievzemes reģionu starpā līdz 12. gs. beigām pastāvēja cieša sadarbība, izpratne par iespējamo pilsētu no Skandināvijas netika ienesta. Iespējams, šie kontakti nebija tik intensīvi, jo skandināvi, tāpat kā krievi, šeit neuzturējās ilgi un pastāvīgi. Tie bija īslaicīgi tirdznieciski, ekonomiski vai militāri kontakti. Kopumā jāatzīst, ka jebkurš cits mēģinājums runāt par pilsētas ģenēzes jautājumiem Baltijas reģionā nonāks pie tā, ka tiks izmantota Rietumeiropas pilsētas izpratne un kritēriji, cenšoties pamatot agrāku pilsētu pastāvēšanu vai to attīstību. Taču to nebūtu korekti darīt. Ir iespējams vērtēt savstarpējo attīstības dinamiku tagadējo Baltijas valstu teritoriju kontekstā, kā arī vērtēt sociālo un politisko apstākļu maiņu,²³ taču rezultātā nevar izdarīt secinājumus par pilsētvides

esamību vai neesamību pirms 13. gs., ja pilsētu uztveram tikai Rietumeiropas izpratnē. Cits jautājums ir par vietas topogrāfisko attīstību un vietas nozīmību, jo Rietumeiropas tipa pilsētas lielākoties veidojās agrāko centrālo vietu (tirdzniecības vietu vai pilskalnu) tuvumā. Arī Livonijā agrāko centrālo vietu tuvumā vai nereti tajās krusta karotāji izvietoja savus nocietinājumus. Par vietas topogrāfisko ģenēzi var runāt Tartu (agrāk Tērbata, vāciski – *Dorpat*), Tallinas (*Reval*), Rakveres (*Wesenberg*), Pērnavas (*Pernau*), Narvas (*Narva*) un Vilandes (*Fellin*) gadījumā tagadējās Igaunijas teritorijā, kā arī Kuldīgas (*Goldingen*), Aizputes (*Hasenpoth*), Limbažu (*Lemsal*), Kokneses (*Kokenhusen*), Valmieras (*Wolmar*) un Cēsu (*Wenden*) gadījumā tagadējās Latvijas teritorijā.

Ap 12./13. gs. miju Baltijas reģiona tirdzniecības sistēma mainījās. Izteikti reģionālā vai lokālā tirdzniecība, kur darbojās dažādu tautību pārstāvji, tika aizstāta ar kontinentālo jeb tāltirdzniecību, kas Baltijas reģionā būtībā bija viendabīga. Tāpat panīka vai mazinājās loma tādām izteiktām tirdzniecības vietām kā Ikšķilei (vēlāk, veidojoties citai pārvaldes sistēmai, nosaukta par *Yxkull*), Salaspilij (*Kirchholm*), Mārtausalai (*Holme*), Rumbulai (*Rummel*), Dolei (*Dahlen*), Daugmalei, Mežotnei (*Mesothen*), Tērvetei (*Thervetene*), Aizkrauklei (*Ascheraden*) un Jersikai (*Gericke*). Jaunajā tāltirdzniecības sistēmā dominēja vāciskais faktors. Acīmredzot minētās vietējās tirdzniecības vietas nespēja pielāgoties tāda apjoma un rakstura tirdzniecībai. Uz to 12. gs. norāda arī skandināvu faktora ietekmes samazināšanās. Ar Rīgas pilsētas veidošanās²⁴ procesu mainījās vairāki apstākļi. Pirmkārt, Livonijā veidojās pilsēta, kas kļuva gan par juridisko, gan telpisko pamatu turpmākā pilsētu veidošanās procesā. Otrkārt, Rīga kļuva par vietu, kas eksistēja kā “maiņas punkts” starp Rietumeiropu un Krievzemi. Tas mainīja gan krusta karu, gan tirdzniecības dinamiku. Treškārt, Livonijā tā izveidojās spēcīga ekonomiski centrālā vieta, kas bija līdzvērtīga tādiem Baltijas jūras reģiona centriem kā Lībeka (*Lübeck*) un Visbija (*Wisby*). Turklāt vērts atcerēties, ka Rīga bija īpaša ar to, ka tā atsevišķos periodos pakļāvās diviem senjoriem, tādējādi šajā vietā pārklājās divas varas telpas. Tas noceica Rīgas un visas Livonijas statusa veidošanos.

Izpratne, kā minēts, par pilsētu Livonijā izplatījās ar krusta karotājiem un tirgotājiem, kas bija Livonijas telpas radītāji. Lai gan vācu tirgotāji no Gotlandes pa Daugavu uz Krievzemi bija kuģojuši jau pirms 12. gs. beigām, tomēr tad nebija radīts telpiskais pamats ilgtspējīgai vietas attīstības perspektīvai. Krusta karotājiem “pārklājot” teritoriju ar nocietinātām vietām – pilīm un tādā veidā nodrošinot relatīvi drošu pārvietošanos,²⁵ radās priekšnoteikumi, lai veidotos citas apdzīvotās vietas Livonijas telpā, kas agrāk šādam procesam principā nebija pieejama. Ņemot vērā šos apstākļus, ir loģiski saprotams, kāpēc apdzīvotas vietas, kas vēlāk nereti ieguva pilsētas tiesības, veidojās pie pilīm garīgo zemes pārvaldnieku (Rīgas bīskapa, vēlāk arhibīskapa, Kristus bruņinieku ordeņa jeb Zobenbrāļu ordeņa, vēlāk Vācu ordeņa Livonijas atzara) teritorijā. Turklāt tās ar pili lielākoties veidoja vienotu kompleksu, atgādinot paplašinātu priekšpili. Līdz ar to apdzīvotajām vietām sākotnēji nereti bija izteikta pils galvenā – militārā – funkcija. Pamatojoties uz agrāko un vēlāko administratīvo teritoriju robežu nesakritību, var pieņemt, ka pēc krusta karotāju ienākšanas Livonijas teritorija telpiski izmainījās. Paliekot principā tam pašam etniskajam zemes pamatam, tika ieviesti citi pārvaldes un saimniekošanas principi. Iespējams, dažas teritoriālās struktūras nepārstāja eksistēt (piemēram, tirdzniecības ceļi), tomēr 13. gs. Livonijā izveidojās jauna administratīvā sistēma, kurā būtiska loma bija gan pilīm, gan apdzīvotajām vietām, no kurām daļa ieguva privilēģiju un brīvību kopumu, ko sauc par pilsētas tiesībām. Pils priekšā izveidojās principā jauna struktūra, kas bija specifiski orientēta uz tirdzniecību un pakalpojumu sniegšanu.

KAS IR MAZPILSĒTA?

Lielumam un daudzumam visos laikos bijis subjektīvs vērtējums. Kas vienam ir liels, tas citam – mazs. Taču, lai lietas un parādības labāk uztvertu un saprastu, mēs visās ikdienas sfērās šo dalījumu tomēr lietojam, turklāt visai bieži.

Izpratne par mazām un lielām pilsētām Rietumeiropas un Austrumeiropas reģionos atšķīrās, jo apdzīvotības blīvums abos

reģions bija krietni citādāks. Vācu vēsturnieks Heincs Štobs (*Heinz Stob*) Eiropas pilsētas iedala pēc iedzīvotāju skaita un apdzīvotības platības. Viduslaiku Eiropā liela pilsēta bija apdzīvota vieta, kurā bija vairāk nekā 10 tūkstoši iedzīvotāju un kura aizņēma vismaz 100 ha lielu platību. Apdzīvota vieta, kurā mitinājās no 2 līdz 10 tūkstošiem iedzīvotāju un kura aizņēma no 20 līdz 100 ha lielu teritoriju, bija vidēja pilsēta (*Mittelstadt*). Savukārt pie mazajām pilsētām tiek pieskaitītas vietas ar 800–2000 iedzīvotājiem un 15 ha lielu platību. Visas pilsētas, kuru platība un iedzīvotāju skaits bija mazāks, tiek pieskaitītas t.s. pundurpilsētām.²⁶ Prūsijas teritorijā ir nedaudz citādāk. Poļu vēsturnieks Marians Biskups (*Marian Biskup*) pie Prūsijas lielajām pilsētām pieskaita Dancigu, Toruņu, Kulmu, Elbingu, Braunsbergu un Kēnigsbergu, kurās bija 5–10 tūkstoši iedzīvotāju, un tās visas bija upju vai jūras ostas pilsētas. Viņš uzsver to dalību ārējā tirdzniecībā, kur būtiska loma bija arī tranzīta tirdzniecībai. Tāpat Prūsijas pilsētas ir mēģinājis iedalīt Heincs Štobs. Viņaprāt, lielās pilsētas aizņēma 40 un vairāk hektārus, vidējās pilsētas – 15–40 ha, mazās pilsētas – 5–15 ha un pundurpilsētas – līdz 5 hektāriem.²⁷ Šie centieni tā vai citādi sastrukturēt pilsētas pēc lieluma vai iedzīvotāju skaita ir labs mēģinājums ieviest skaidrību pilsētu dalījumā, tomēr tas parāda tikai pilsētas formatīvos lielumus. Taču lielpilsēta nebija un arī mūsdienās nav lielpilsēta tikai tāpēc, ka tā ir teritoriāli liela. Būtiski ir pievērst uzmanību konkrētās pilsētas lomai konkrētās zemes vai reģiona politiskajā, administratīvajā un ekonomiskajā sistēmā. Mazpilsēta, visticamāk, bija mazpilsēta tāpēc, ka tās ietekme bija neliela vai, iespējams, tai nebija nekādas ietekmes. Šie ir būtiski un grūti pētāmi jautājumi.

To, kas ir mazpilsēta Livonijā, savā ziņā izskaidro Rīgas pilsētas rāte 1427. gadā,²⁸ kad notika pilsētu sūtņu tikšanās saistībā ar Hanzas kara un tirdzniecības lietām. Rīgas rātes sekretariāta rakstvedis raksta, ka “6 mārkas un viens vērdiņš par vīnu, auzām, alu un ķimenēm sūtņiem un tēriņiem viesībām tāpēc, ka šeit bija Tērbatas rātes sūtņi un sūtņi no citām, mazajām pilsētām”. Tas nozīmē, ka Livonijā bija izpratne par to, kas nosacīti ir lielās un kas – mazās pilsētas. Šajā dokumentā tiek pateikts, ka mazās pil-

sētas ir visas citas bez Rīgas, Tērbatas un Rēveles, tātad visas citas Livonijas pilsētas bez iepriekš minētajām bija mazpilsētas un tā tās tika uztvertas. Taču kāpēc tās ir mazpilsētas? Lai atbildētu uz šo jautājumu, īsi jāaplūko attiecībā uz apdzīvotajām vietām lietotā terminoloģija, mazo pilsētu izvietojums, to ekonomiskā, militārā un politiskā nozīme.

APDZĪVOTO VIETU TERMINOLOĢIJA

Uzmanība jāpievērš terminoloģijai, kāda lietota rakstītajos vēstures avotos attiecībā uz Livonijas apdzīvotajām vietām, īpaši mazpilsētām. Iespējams, šis ir visgrūtāk risināmais jautājums, kas reizē ir viens no būtiskākajiem vai pat pats būtiskākais apdzīvoto vietu izpētē. Lai par kaut ko runātu, ir jābūt skaidriem vārdiem un vispār valodai, kuru izmantojam konkrētu lietu vai parādību raksturošanā konkrētā telpā. Turklāt valodai ir jābūt pietiekami atvērta gan tam laikam, kas tiek pētīts, gan šim laikam, kurā darbojas pētnieks. Turklāt terminiem jābūt vienotiem. Ar lielu daļu no mazpilsētām tas rada grūtības.

Vispirms mēģināsim jēdzienus sadalīt. Lai apzīmētu apdzīvoto vietu, Livonijā latīņu valodā tika lietoti tādi vārdi kā *vicus*, *villa*, *villa forensis*, *locus*, *suburbio*, *oppido* un *civita*. Savukārt viduslejasvācu valodā tie bija *dorp*, *palte*, *fleck*, *hakelwerk*, *vyksbilde*, *stedeken*, *städtlein* un *stad (stat)*. Šo vārdu lietojums bieži tiek jaukts vai tiek uzskatīts, ka vairāki vārdi apzīmē vienu un to pašu. Taču ir skaidrs, ka šie apzīmējumi atšķiras gan statusa, gan saimnieciskās pārticības, gan apdzīvotās vietas teritoriālā lieluma ziņā, jo dokumentos tie tiek izdalīti atsevišķi²⁹ un nez vai atsevišķi jēdzieni lietoti tāpat vien. Dažkārt uzskata, ka *stad* tika domāta kā pilntiesīga pilsēta, savukārt par *fleck*, *hakelwerk* un *vyksbilde* tika dēvētas nevis pilsētas, bet nelielas apdzīvotas vietas jeb miesti.³⁰ Šim skatījumam nav pamatojuma, ņemot vērā, ka pētījumos nav skaidrota šo jēdzienu saturiskā nozīme un tas, vai šie jēdzieni ietver vai neietver tiesiskuma jēdzienu. Turklāt vārds “miests” ir citas valodas termins, kas bez tā analīzes pārņests latviešu valodā.

Nelielu ieskatu apdzīvoto vietu sadalījumā dod 1555. gada Livonijas piļu saraksts, kas sastādīts latīņu valodā. Šajā dokumentā apdzīvotās vietas sadalītas šādi: pilsētas ar mūri (*muratae Civitates*), pilsētas bez mūra (*non muratis oppidis*) un ciemati vai apmetnes (*vicis*).³¹ 1690. gadā šo sarakstu vācu valodā pārtulkojis Kaspariss fon Keumerns (*Casparis von Ceumern*), un tajā apdzīvotās vietas sadalītas šādi: pilsētas ar mūri (*gemaurten Städten*), pilsētas bez mūra (*ohne – die offenen Städtlein*) un ciemati vai apmetnes (*Flecken*).³² Liela daļa mazpilsētu minētajā sarakstā latīņu valodā dēvētas par *oppidum* un vācu valodā par *städtlein*, kur atšķirīgs ir tikai komentārs, vai pilsētai ir mūris vai nav. Izņemot pēdējo minēto lielumu – mūri, nekas vairāk par pilsētu izskatu nav zināms, turklāt nav zināms, vai tā bija apdzīvota vieta ar privilēģijām vai apdzīvota vieta bez tām.

Būtiski ir skatīt nevis atsevišķus apdzīvotās vietas lielumus, piemēram, rāti vai mūri, kas dažkārt varētu norādīt uz privilēģiju esamību, bet gan pievērsties apzīmējumu saturiskajai analīzei. Apzīmējumi *stad* un *civita* tradicionāli norāda uz apdzīvoto vietu, kurai bija tiesību un brīvību kopums, kuru vēsturnieki dēvē par pilsētas tiesībām vai privilēģijām. Jēdziens *hakelwerk* savukārt norāda uz vietu, kas apjozta ar palisādi,³³ un vārda pirmā daļa *hakel* norāda, ka vietai varēja būt lauksaimnieciskais raksturs. Šis vārds nereti tiek pielīdzināts vārdam *vyksbilde*, kas ir nekorekti, jo šis jēdziens atšķirībā no iepriekšējā apzīmē apdzīvotu vietu, kurai ir sava atpazīstamības zīme. Vārds veidojies no divām daļām: *vyks* (*vicus*³⁴), kas bija tirdznieciska rakstura apmetne, kura parasti bija izveidojusies pie upēm vai ceļu krustpunktiem vai arī vietās, kur ceļš krustoja upi, un *bild*, kas nozīmēja zīmi. Tā savukārt norādīja uz šo apdzīvoto vietu un varēja būt, piemēram, kāds simbols, kas iecirsts akmenī vai kokā. Iespējams, tas attiecināms arī uz Ventspils pilsētu, kurai robežas apzīmētas “ar vienu krustu un ar ragu”.³⁵ Šie divi jēdzieni būtībā ietvēra sevī vairāk ārējās pazīmes, jo statuss tiem bija mainīgs un neviennozīmīgs, turklāt tos varētu dēvēt, izmantojot salikteni “pilsētciems”. Vārds *fleck* savukārt nozīmēja vietu, taču ne parastu pļavu, bet noteiktu vietu ar robežām. Nav iespējams no-

skaidrot, vai, nosaucot kādu apdzīvotu vietu šādi, tika domāts, ka tā ierobežota ar kādu nocietinājumu sistēmu, taču ir skaidrs, ka šis vārds ietvēra sevī norobežotības jēdzienu. Kas attiecas uz formulējumiem *städtlein* vai *stedeken*, tie apzīmēja apdzīvotu vietu ar pilsētas pamazināmo formu – pilsētiņa. Šādu apzīmējumu nav korekti lietot, jo nav skaidrs jēdzieniskais saturs, piemēram, ar ko pilsēta (*stad*) atšķirās no pilsētiņas (*stedeken*). Piemēram, runājot par Straupes pilsētu, lietoti abi šie apzīmējumi. Vai pamazināmā forma ir lietota, norādot pilsētas fizisko lielumu? Un šo jautājumu atbildes vēl nav. Iespējams, visvienkāršāk ir izšķirt vārdus *dorp* un *villa*, kas nozīmē ciemu, kas savukārt ir vairāku viensētu grupa,³⁶ kurai ir noteiktas robežas, kas nereti apzīmētas ar konkrētām norādēm, piemēram, ogļu bedrēm, krustiem kokos vai akmeņos u.c. Vārds *palte* būtībā ir neiztulkojams, jo tā ir apdzīvotā vieta, kas nav ciems, bet nav arī pilsētciems. Nav iespējams arī no rakstītajiem avotiem identificēt šī jēdziena saturu, līdz ar to varētu to dēvēt par “palti”, kas būtu tiešs pārnese no viduslejasvācu valodas. Piemēram, Raunas apdzīvotā vieta tiek dēvēta par “*ville seu palte Rouwneborch*”, kas rāda, ka rakstītājs šaubās un saka “Raunas ciemā vai paltē”. Tas liecina, ka šie vārdi savā izpratnes saturā neatrodas tālu viens no otra. Savukārt latīņu vārds *oppido* apzīmēja dažādas vietas. Ar to apzīmēja noteikti nocietinātas vietas, piemēram, 1432. gadā ir teikts, ka Sv. Georga baznīca atrodas “*extra muros opidi Wenden*” jeb “ārpus Cēsu apdzīvotās vietas mūriem”.³⁷ Šajā laikā Cēsis bija gan juridiski noformēta pilsēta, gan tai bija mūris. To, kāpēc Cēsis dokumentā netiek dēvētas par *civita*, nav zināms. Kopumā šī jēdziena saturs riskās niansas nav konstatējamas.

Ja raugāties uz būtību, tad viduslaikos bija tikai divu veidu apdzīvotas vietas: vietas ar privilēģijām un brīvībām un vietas bez tām. Arī vārdu kopums “pilsētas tiesības” ir mākslīgs veidojums, lai apzīmētu to, piemēram, naudas kalšanas vai pašpārvaldes brīvību un privilēģiju kopumu, kas piemita vietām, kurām tās bija. Būtiski ir saprast, ka juridiskais kritērijs pašlaik ir visobjektīvākais, lai vietas varētu dēvēt par pilsētām, jo pilsēta Rietumeiropas izpratnē būs juridiska konstrukcija. Mēs nevaram tās salīdzināt

pēc ekonomiskās, militārās vai politikās nozīmības, jo, kā redzams, šie raksturlielumi dažādām vietām atšķirās, turklāt vietu apzīmēšanā tika lietoti ļoti dažādi jēdzieni. Piemēram, vai tas, ka kāda vieta ir ekonomiski mazāk spēcīga, uzreiz noteiks to, ka tā nav pilsēta. Droši vien, ka ne. Ar juridisko faktoru ir lielāka skaidrība, taču tajā pašā laikā privilēģiju kopums ir saglabājies tikai par nedaudzām vietām.

No terminoloģijas jautājumu loka vislielākās grūtības sagādā tas, ka viena apdzīvotā vieta konkrētā laika posmā ļoti bieži tiek dēvēta dažādi, piemēram, Narva 14. gs. 30. gados latīniski saukta par *civita*, taču 14. gs. 70. gados viduslejasvācu valodā – par *vikbelde*. Savukārt Straupe no 14. gs. līdz 16. gs. ieskaitot apzīmēta ar septiņiem dažādiem vārdiem gan latīņu, gan viduslejasvācu valodā. Līdzīgi ir ar Piltenes pilsētu, kas 14. gs. 30. gados dēvēta par *oppido*,³⁸ savukārt 14. gs. 40. gados par *stadt*,³⁹ bet 16. gs. 40. gados par *wieckbilde* un *flecke*.⁴⁰ Vēl divaināk ir tas, ka 1545. gada dokumentā⁴¹ Piltene saukta gan par *wieckbilde*, gan *flecke*. Pēc satura, pamatojoties uz iepriekš skatīto, tie ir dažādi jēdzieni. Iespējams, tas norāda, ka šie jēdzieni viens otru neizslēdza, kas šajā lietā ievieš nelielu skaidrību, un tad Pilteni varētu raksturot kā teritoriāli noteiktu apdzīvotu vietu ar zīmi pie tās robežām. Iespējams, ar šādu izpratni lietoti visi iepriekš aplūkoti apzīmējumi. Šādos gadījumos līdz ar to neko nevar pateikt par apdzīvotās vietas juridisko statusu. Taču, ja kāds apzīmējums lietojts kontekstā ar vārdu *stad* vai *stedeken*, kā, piemēram, Straupes gadījumā, tad pastāv iespēja, ka tas tomēr apzīmē vietu ar brīvībām un privilēģijām. Tomēr tas katras apdzīvotās vietas kontekstā vērtējams individuāli.

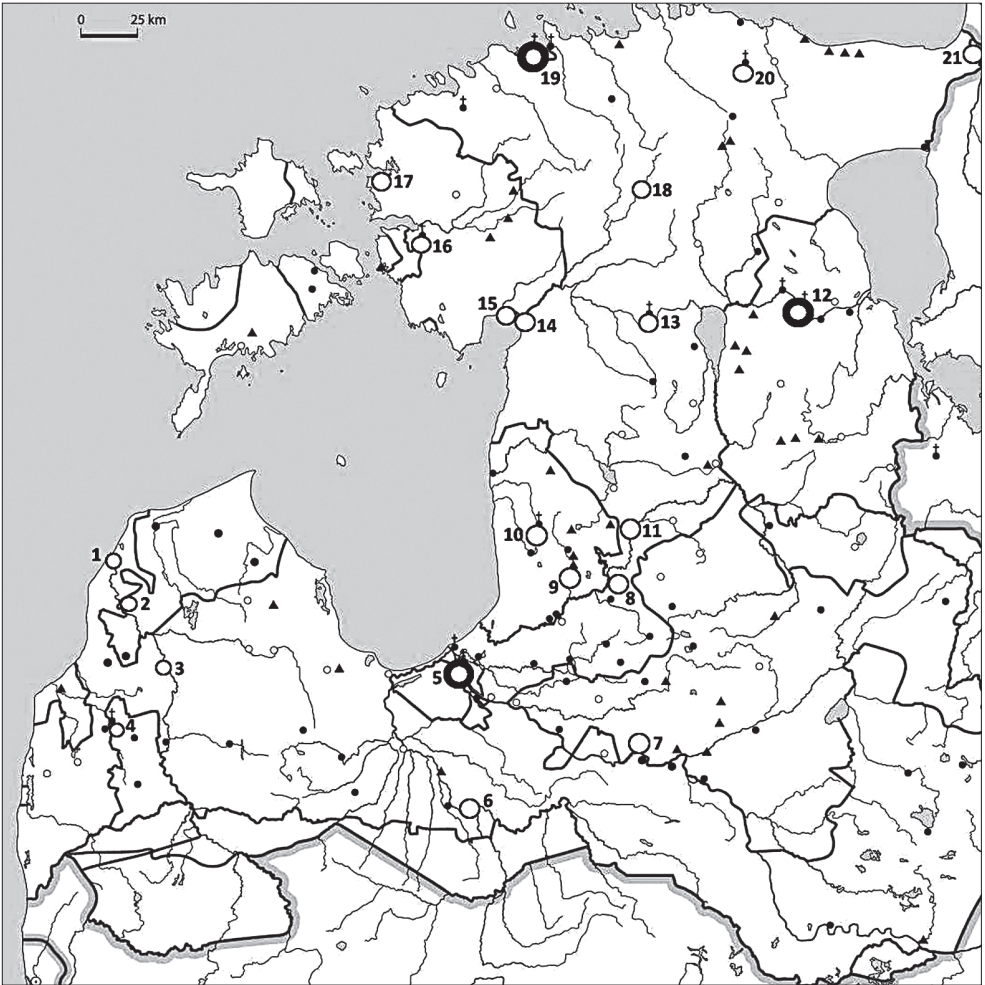
MAZPILSĒTU IZVIETOJUMS

Būtiska nozīme pilsētu veidošanās procesā bija ceļiem, kas nodrošināja apdzīvoto vietu sakarus un veidoja savdabīgu sakaru tīklu. Tas attiecas gan uz lielajām, gan mazajām Livonijas pilsētām. Nav zināms, ka izolētā vietā Livonijā būtu izveidojusies kāda pilsēta. Visas tā vai citādi bija piesaistītas sakaru tīklam, kas no-

drošināja pilsētas galveno iztikas avotu – tirgošanos. Tāpat pils uzcelšana kādā vietā bija svarīgs nosacījums, lai tur veidotos plašāka apdzīvotība. Pils, pirmkārt, nozīmēja drošu vidi, kas bija būtiski tiem, kuriem bija neagrāra nodarbošanās – galvenokārt tirgotājiem un amatniekiem. Drošība bija būtisks priekšnoteikums, lai šeit ierastos tirgotāji un varētu darboties amatnieki. Otrkārt, pils bija patērējoša struktūra, jo pilī dzīvojošajiem bija nepieciešams uzturs, kā arī vienkārši amatniecības izstrādājumi. Šie infrastruktūras elementi – ceļi un pils – pamatā noteica apdzīvotības izveidošanos.

Neskaitot trīs lielās Livonijas pilsētas, privilēģiju un brīvību kopums jeb pilsētas tiesības bija piešķirtas vēl 18 mazpilsētām: Rakverei (*Wesenberg*), Narvai (*Narva*), Paidei (*Weissenstein*), Vilandai (*Fellin*), Hāpsalu (*Hapsal*), Lihulai (*Leal*), Vecpērnavai (*Alt-Pernau*), Jaunpērnavai (*Neu-Pernau*), Valmierai (*Wolmar*), Straupei (*Roop*), Limbažiem (*Lemsal*), Cēsīm (*Wenden*), Koknesei (*Kokenhusen*), Bauskai (*Bauske*), Kuldīgai (*Goldingen*), Aizputei (*Hasenpot*),⁴² Piltenei (*Pilten*) un Ventspilij (*Windau*). Jāuzsver, ka minētās vietas neizveidojās vienlaicīgi un to veidošanās notika vairāk nekā 300 gadus – no 13. līdz 16. gadsimtam. Tikai daļai šo vietu ir saglabājušās pilsētas tiesības vai to fragmenti, arī par dažām mazpilsētām to, ka tām bijis pilsētas juridiskais statuss, var uzzināt tikai no rakstītajos vēstures avotos minēto faktu konteksta. Taču bez šīm vietām bija vairāki desmiti apdzīvotu vietu, kurām nebija pilsētas tiesību. To nozīme Livonijas administratīvajā un ekonomiskajā sistēmā vēl nav izvērtēta, lai gan šīs mazās apdzīvotās vietas iekļāvās savstarpējā apdzīvoto vietu un nocietinājumu sakaru sistēmā un, iespējams, dažām no tām bija mazpilsētām līdzvērtīgs ekonomiskais potenciāls. Tas ir atsevišķa pētījuma vērts jautājums.

Kopumā visas mazpilsētas (sk. karti) bija izvietotas pie zemes vai ūdens satiksmes ceļiem, kā arī pie nocietinājumiem. Minētie apstākļi būtiski ietekmēja mazpilsētu izaugsmes iespējas.

LIVONIJAS PILSĒTAS

Nr. kartē	Nosaukums (vācu val.)	Nosaukums (latviski)	Ir/nav saglabājušās pilsētas tiesības, privilēģijas, pilsoņu runas	Pilsētas nocietinājumi
1	Windau	Ventspils	Ir privilēģija un pilsoņu runas	Mūris
2	Pilten	Piltene	Nav saglabājušās, ir netiešas norādes	Nav zināms
3	Goldingen	Kuldīga	Ir privilēģija	Nav zināms
4	Hasenpot	Aizpute	Ir privilēģija	Grāvis ar valni
5	Riga	Rīga	Ir privilēģija, tiesības un pilsoņu runas	Mūris
6	Bauske	Bauska	Nav saglabājušās	Nav zināms
7	Kokenhusen	Koknese	Ir privilēģijas fragments	Mūris
8	Wenden	Cēsis	Nav saglabājušās	Mūris
9	Roop	Straupe	Nav saglabājušās, ir netiešas norādes	Grāvis ar valni
10	Lemsal	Limbaži	Ir tiesības	Mūris
11	Wolmar	Valmiera	Nav saglabājušās	Mūris
12	Dorpat	Tartu	Ir tiesības un privilēģija	Mūris
13	Fellin	Vilande	Ir privilēģija	Mūris
14	Neu-Pernau	Jaunpērnavā	Ir privilēģija	Mūris
15	Alt-Pernau	Vecpērnavā	Ir privilēģija	Nav zināms
16	Leal	Lihula	Nav saglabājušās	Nav zināms
17	Hapsal	Hāpsalu	Ir privilēģija un tiesību fragments	Nav zināms
18	Weissenstein	Paide	Ir privilēģija	Nav zināms
19	Reval	Tallina	Ir privilēģija, tiesības un pilsoņu runas	Mūris
20	Wesenberg	Rakvere	Ir privilēģija	Nav zināms
21	Narva	Narva	Ir privilēģija	Mūris

MAZPILSĒTU NOZĪME

Ir daudz rakstīts par Livonijas lielo pilsētu – Rīgas, Rēveles un Tērbatas – nozīmi Eiropas tirdzniecības sistēmā, taču tikpat kā nekas nav zināms par mazo pilsētu saistību ar tāltirdzniecību. Tāpat nav skaidrs, kāda loma Livonijas pilsētu sanāksmēs, kurās risināja aktuālos tirdzniecības politikas jautājumus, bija mazajām pilsētām. Nav skaidrības arī jautājumā par mazpilsētām un to militāro patstāvību – vai un cik nozīmīga tā bija? Šie ir jautājumi, kas līdz šim netieši ir skatīti tikai par atsevišķām Livonijas mazpilsētām, piemēram, Cēsīm vai Pērnavu. Aplūkosim tos nedaudz plašāk.

POLITISKĀ IETEKME

Mazpilsētu politisko ietekmi un nozīmi var skatīt, analizējot pilsētu dalības iespējas pilsētu sanāksmēs, kā arī skatot to politisko patstāvību. Mēģināsim īsi izvērtēt abus lielumus.

Pilsētu sanāksmju protokoli jeb recesi 14.–16. gs. atklāj būtisku parādību: visbiežāk pilsētu sanāksmēs piedalās tās Livonijas mazpilsētas, kas atrodas tagadējā Vidzemes teritorijā. Visas mazpilsētas bija saistītas ar tranzītceļiem, piemēram, pie Rīgas–Tērbatas ceļa, kas netālu no Rīgas sazarojās, atradās Limbaži, Straupe, Cēsis un Valmiera. Tajā pašā laikā Kurzemes apdzīvotās vietas sanāksmēs piedalījās ļoti reti, turklāt dažkārt no Kurzemes reģiona ieradās tikai vienas pilsētas pārstāvji, piemēram, ar tiesībām pilsētu sanāksmē pārstāvēt citu reģiona pilsētu. Tā tas bija 1440. gadā, kad uz pilsētas sanāksmi Valmierā bija ieradies Ventspils delegāts ar pilnām tiesībām pārstāvēt Kuldīgas pilsētu,⁴³ vai 1437. gadā, kad pilsētu sanāksmē Pērnavā Vilandes pilsētu ar pilnām tiesībām pārstāvēja Tērbatas pilsētas sūtņi. Iespējams, tas saistīts ar ceļošanas izmaksām, jo, piemēram, Rēveles rāte braucienam uz Narvu 1494. gadā iztērēja vairāk nekā 430 Rīgas mārku. Delegācijā gan bija 22 personas,⁴⁴ taču arī uz vienu cilvēku izmaksas bija samērā lielas. Tajā pašā laikā divu cilvēku delegācija no Rīgas ceļā uz Cēsīm iztērēja tikai 14 Rīgas mārkas.⁴⁵ Iespējams, šī pārstāvniecība bija saistīta ar pilsētu sfēru sadali, kas

nozīmētu, ka Kurzemes mazpilsētas apvienojās, jo Kurzemes reģionā pastāvēja īpašs pilsētu sfēru sadalījums, līdzīgi kā tas bija ar lielpilsētu, piemēram, Rīgas sfēru jeb trešdaļu sadalījumu, par ko runāsim nedaudz vēlāk. Šeit būtu nepieciešams atsevišķs pētījums par Kurzemes reģiona pilsētu savstarpējo komunikāciju un to attiecībām. Pilsētu sanāksmes parasti notika Valmierā vai Valkā, un maz ticams, ka Vilandes pilsēta, kas atradās relatīvi mazā attālumā no šīm vietām, nevarēja atrast līdzekļus delegātu tēriņiem, līdz ar to tas būtu skaidrojams ar mazpilsētu piesaisti reģionam vai lielajām pilsētām. Pilsētu sanāksmēs tika lemti lielākoties tirdznieciska rakstura jautājumi, jo būtiski iekšpolitiskie jautājumi tika skatīti landtāgos vai Hanzas sanāksmēs. Abās pēdējās sanāksmēs piedalījās tikai Livonijas lielās pilsētas, mazpilsētas uz tām neaicināja. Turklāt došanās uz Hanzas sanāksmēm bija dārgs process, kura izmaksas lielās pilsētas lūdza segt arī mazpilsētām, jo Livonijas lielās pilsētas, kā tas būs redzams tālāk, bija sava veida starpnieks – tās piedalījās visas Hanzas sanāksmēs un informāciju tālāk nodeva Livonijas mazpilsētām, kurām nebija līdzekļu, lai individuāli spētu nosegt ceļa izdevumus, kas radās, dodoties uz sanāksmēm, piemēram, Lībekā.⁴⁶ Līdz ar to mazpilsētu loma pilsētu sanāksmēs bija niecīga un kalpoja lielākoties kā atbalsts lielākajām pilsētām.

Būtisks jautājums ir par mazpilsētu politisko patstāvību. Vairākām Livonijas mazpilsētām ir saglabājušās tām izsniegtās privilēģijas. Visas privilēģijas mazpilsētām izsniedza to senjors, piemēram, Koknesei⁴⁷ un Limbažiem⁴⁸ privilēģiju izsniedza Rīgas arhibīskaps, Aizputei – Kurzemes bīskapijas domkapituls,⁴⁹ Kuldīgai,⁵⁰ Ventspilij,⁵¹ Vilandai⁵² un Narvai⁵³ – Vācu ordeņa mestrs Livonijā, Pērnavai⁵⁴ un Hāpsalu⁵⁵ – Sāmsalas bīskaps, Piltenei⁵⁶ – Kurzemes bīskaps. Svarīgi atzīmēt, ka privilēģijas vairākām mazpilsētām bija pārņemtas no lielajām pilsētām, piemēram, Narvai bija Lībekas tiesības, savukārt Limbažiem vai Hāpsalu – Rīgas tiesības. Tāpat bija tiesības, kas vairākām mazpilsētām bija identiskas. Piemēram, Ventspils privilēģijā minēts, ka tās pilsoņi tiesības “aizņēmušies” no Kuldīgas, savukārt Aizputes mazpilsētai bija tādas pašas tiesības, kādas 1378. gadā jau lietoja Ventspils un

Kuldīgas mazpilsētas. Tas nozīmē, ka Kuldīgas pilsētu varētu uzskatīt par Kurzemes reģiona mazpilsētu, kurai visagrāk piešķirtas Rīgas tiesības. Šajā aspektā nebija svarīgi, kuros teritoriāli administratīvajos valdījumos konkrētās mazpilsētas atradās. Tiesībām bija savā ziņā reģionāls un vienojošs aspekts.

Atsevišķās privilēģijās ir norādīts uz senjora tiesībām mazpilsētā, piemēram, Limbažu privilēģijā teikts, ka, “kad jauns kungs, viens Rīgas arhibīskaps, ir izvēlēts un no pareiza pāvesta apstiprināts, vajag pilsētai, viņam ierodoties, to svinīgi saņemt un izjāt pretī, kad tas zemē ir un uz Limbažiem doties vēlas, un vajag rātei tam pasniegt pilsētas atslēgas no visiem vārtiem par appliecinājumu, kad kungi vai viņu vikāri prasa, kuriem viņš savu spēku un vēlēšanos devis, un tai pašai rātei un visiem pilsoņiem būs pret kungiem vai kungu vikāriem jābūt uzticīgiem un padevīgiem, un visās lietās turēties pēc viņu privilēģijas noteikumiem, un vajadzēs īpašu vienu dokumentu, ka tie pie Rīgas baznīcas pieder un tās varai pieder ar visām tiesībām un citādi nē”.⁵⁷ Tāpat Ventspils mazpilsētas pilsoņu runās teikts, ka “ikvienam vajag labi cienīt mūsu vadītāju, citādi, ja tiek kaitēts kungam vai aprunāts komturs,⁵⁸ vajag 5 mārkas priekšā atstāt [maksāt]”.⁵⁹ Arī Aizputes privilēģijā minēts, ka “mūsu mantiniekiem, iepriekšminētajiem kanoniķiem un Kuršu baznīcas kapitulam, vietu, no grāvja Aizputes pils priekšpils mūra priekšā, labajā pusē, kad iet pa ielu uz Sv. Jāņa Evaņģēlista baznīcu nepārtraukti līdz pat iepriekšminētās baznīcas kapsētai, priekš mūsu priekšrocībām un privilēģijām došanu ierobežot, kas mums un mūsu mantiniekiem, kanoniķiem un Kuršu baznīcas kapitulam, brīvai palikt vajag”.⁶⁰ Mazpilsētu privilēģijās ir uzsvērtā pilsētas pilsoņu kopiena un appliecināta tās nozīmība un ietekme pilsētas dzīvē, taču privilēģijas ir piešķirušī senjori ar savu gribu un reizē noteikuši savas varas robežas pilsētā. Savukārt atsevišķās privilēģijās tās nav noteiktas, kas skaidrojams ar to saglabātību. Piemēram, Kokneses mazpilsētai saglabājusies maza daļa no privilēģijas, savukārt Ventspils un Kuldīgas gadījumā privilēģija pārizdota, konkretizējot tikai pilsētas robežas. Privilēģijas savā ziņā ir dokuments, kur tiešā veidā noteikta senjora ietekme pilsētā, kas, kā redzams, bija iz-

teikta virsvara pār pilsētā notiekošajiem procesiem. Varētu teikt, ka mazpilsētas būtiskākos lēmumus, visticamāk, nepieņēma bez senjoru ziņas un atļaujas.

Par tām pilsētām, kurām nav saglabājušās privilēģijas, var spriest netieši. Piemēram, Straupes pilsētu un zemes pārvaldīja Rozenu dzimta, kam piederēja arī pārvaldes vara pilsētā.⁶¹ Līdz ar to, lai viduslaiku pilsēta sekmīgi attīstītos, tai bija nepieciešams atbrīvoties no senjora virsvaras, taču Straupes gadījumā tas nebija šīs pilsētas un iedzīvotāju iespējās, jo šai pilsētā pilsoņa statuss negarantēja neatkarīga īpašuma iegūšanu. Visi, kas par Straupes pilsoņiem vai iedzīvotājiem⁶² kļuva 14. gs. otrajā pusē, zemi nomāja no konkrētā Rozenu dzimtas pārstāvja. Tās bija ļoti izteiktas senjora un vasaļa attiecības. Senjors jeb Rozenu dzimta, kurai piederēja daļa no Straupes pilsētas īpašumiem un vara pilsētā,⁶³ ar nosacījumiem izlēņoja gruntsgabalus pilsētā vai zemi ārpus tās tiem, kas to vēlējās iegūt, tādā veidā kļūstot par Rozenu vasaļiem. Vienošanās parasti tika slēgtas starp attiecīgo Rozenu dzimtas pārstāvi un konkrēto Straupes iedzīvotāju. Liekas, ka Straupes rāte vairāk bija klātesoša liecību došanas⁶⁴ un mantojuma dalīšanas⁶⁵ lietās. Lēmumus parasti apstiprināja rāte ar pilsētas zīmogu (*stades segell*)⁶⁶ un attiecīgais Rozenu dzimtas pārstāvis ar savu zīmogu. Jādomā, ka rātei nebija reālas lemsšanas varas un tā, visticamāk, darbojās kā vienkārša izpildvara. Līdz ar to Straupe līdz 16. gs. bija neliela Livonijas mazpilsēta ar izteiktu senjora varu pār to.

Varētu domāt, ka pilsētu veidošanās gaitu ietekmēja arī konkrētajā vietā notiekošie politiskie procesi. Taču tas, ka kādā vietā vairākkārt notika plaši apmeklētas landtāgu, mantāgu vai pilsētu sanāksmes, negarantēja vietas izaugsmi un to, ka tā sasniegs pilsētas kvalitāti, piemēram, Valka, kur bieži notika landtāgi, vai Rauna, kur bieži notika mantāgi, tā arī nekad nekļuva par tiesiskām pilsētām. Turpretī Limbaži, kur notika mantāgu sēdes, vai Valmiera, kur notika landtāgu un pilsētu sanāksmes, kļuva par pilsētām. Jādomā, ka politiskais aspekts nebija noteicošais konkrētās vietas izaugsmē, jo bija salīdzinoši īslaicīga un fragmentāra parādība apdzīvoto vietu ikdienā. Taču tajā pašā laikā tas deva

izaugsmes iespējas tām apdzīvotajām vietām, kam bija vēl cits, piemēram, tirdzniecības sistēmas potenciāls.

Savā ziņā īpašs stāsts ir par jau pieminēto Straupes pilsētu. Šajā vietā 13.–16. gs. nenotika neviena no lielajām politiskajām aktivitātēm, tomēr tā ieguva pilsētas statusu un neilgu laiku bija piesaistīta Hanzas tirdzniecības telpai. Tas nozīmēja, ka pilsētu apmeklēja un tajā veica darījumus tirgotāji, kas paši devās ārzemju braucienos vai tirgojās ar citu Hanzas pilsētu lieltirgotājiem. Iespējams, Straupes pilsētas izaugsme un attīstība norāda uz citu politisko faktoru – zemes pārvaldnieka gribu. Respektīvi, tas ir jautājums par zemes pārvaldnieka vēlmi un ambīcijām, kas saistītas ar apdzīvoto vietu, jo tikai zemes pārvaldnieks varēja apdzīvotai vietai piešķirt privilēģijas un brīvības. Straupes gadījumā tā bija Rīgas arhibīskapa vasaļu dzimtas iniciatīva, lai gan Straupē fiksējama arīdzan aktīva pilsoņu kopiena.⁶⁷ Taču, ņemot vērā, ka Rozenu dzimta kā Straupes senjori⁶⁸ bija ietekmīga, kā arī tai piederēja plaši īpašumi Rīgas arhibīskapijas teritorijā, var apgalvot, ka apdzīvotas vietas izveidošanās notika ar viņu akceptu un gribu.

MILITĀRĀ NOZĪME

Mazpilsētām veidojoties un attīstoties lielākoties pie militārajiem nocietinājumiem, tās ar laiku sāka atgādināt nocietinātas piļu priekšpilis, jo nereti pilsētas nocietinājumi veidoja vienotu sistēmu ar pils nocietinājumiem. Tas bija raksturīgs Narvai, Paidēi, Hāpsalu, Vilandai, Valmierai, Cēsīm, Limbažiem, Straupei, Koknesei, Bauskai, Kuldīgai, Aizputei, Piltenei un Ventspilij. Bauskas gadījumā lietots apzīmējums “*stede up deme schilde tom Bawske*”,⁶⁹ kas ir “pilsēta uz vairoga Bauskā”. Skan visnotaļ tēlaini, taču šis apzīmējums ir precīzs ar to, ka pilsētas patiesi atradās pie pilīm un atgādināja sava veida vairogu, jo parasti bija izvietotas pie pils tajā pusē, kas bija mazāk nocietināta. Bauskas gadījumā gan tas bija citādāk, jo apdzīvotā vieta atradās teritorijā, kas bija divu upju – Mēmeles un Mūsas – satekā.⁷⁰ Apdraudējuma gadījumā vispirms uzbrukumam bija pakļautas tieši pilsētas, kādēļ tās, iespējams, bija labāk apgādātas ar munīciju. Un to varētu norādīt kāds gadījums saistībā ar Cēsu pili.

1538. gadā vienā no Cēsu pils torņiem iespēris zibens, izcēlies ugunsgrēks un aizdedzies arī šaujampulveris un citas ar artilēriju saistītās lietas. Ugunsgrēka radītie postījumi, kā liecina 1538. gada 12. maija ziņojums, bija lieli. Pēc šiem postījumiem Livonijas mestrs Hermanis fon Brigenejs (*Hermann von Brüggenei Hasenkamp*) prasīja Cēsu pilsētai aizdot pilij šaujampulveri, kuru arī apsolīja kaut kad atdot. Tā paša gada 30. maijā mestra kalpotājs Johans Nigehofs (*Johann Nigehof*) nosūtīja mestram ziņu,⁷¹ ka Cēsu pilsēta pils vajadzībām piešķirusi vienu lastu (!)⁷² šaujampulvera. Netiešu, iespējams, uz šiem vai citiem notikumiem attiecināmu informāciju sniedz Cēsu pils komtura 1546. gada ziņojums mestram, kurā skaidrota situācija gan par daļu no konventa ēkām, kas pirms gada iebrukušas, gan to, kā noris pārbūves vai celtniecības darbi. Tātad pils bija piedzīvojusi vēl kādu nelaimi. Kopumā redzams, ka Cēsu pilsēta lielā mērā bija vieta, kurai ordenis droši varēja prasīt sev nepieciešamās lietas un palīdzību. Domājams, ka pilsēta bija ieinteresēta palīdzēt pilij, jo aizsardzības sistēma pilij un pilsētai bija kopīga un uzbrukuma gadījumā pils bija svarīgākais aizsardzības sistēmas elements.

Starp senjoru un pilsētu pastāvēja dažāda rakstura attiecības, kas tā vai citādi bija balstītas uz sava veida nosacījumiem. Piemēram, blakus ekonomiskajām attiecībām pastāvēja arī militāra rakstura nosacījumi. Tā Straupes gadījumā senjori Rozeni spēja uzturēt arī savu neliela apjoma lokālo karadienestu. Straupes pilsētā un apkārtnē dzīvoja vairāki Rozenu vasaļi.⁷³ Turklāt Straupes pilsoņiem un iedzīvotājiem, kam piederēja īpašums, bija jākalpo Rozenu militārajā dienestā. Viņiem pirmkārt bija jānodrošina visas izmaksas, kas bija saistošas vasalim, lai šo dienestu veiktu, piemēram, atbilstoša apģērba vai ieroču iegāde. Tāpat katram vasalim papildus bija jānodrošina zirgs un bruņas,⁷⁴ kas veidoja būtiskas izmaksas no vasaļa līdzekļiem. To, cik bieži vasaļiem šis dienests bija jāisteno dzīvē, nav zināms. Tas pats sakāms arī par piemēram, Bauskas apdzīvotās vietas iedzīvotājiem.⁷⁵

SAIMNIECISKĀ NOZĪME

Vidzemes reģions un Igaunijas teritorijas austrumu daļa bija ģeopolitiski izdevīgā situācijā, jo šajos reģionos atradās ceļi, kas veda uz Hanzas telpai svarīgajām Novgorodas un Pleskavas pilsētām. Ņemot vērā, ka Livonijas politikā liela loma bija tirdzniecībai, nepārsteidz, ka tirdzniecībai bija būtiska loma arī minēto apdzīvoto vietu veidošanās procesā. To rāda arī kāds notikums. 1464. gada 21. februārī Valmierā notikušajā apspriedē Livonijas lielpilsētas un mazpilsētas vērsās pret kādu Rīgas arhibīskapa Silvestra (*Silvester Stodewescher*, amatā 1448–1479) vasali Hermenu Blomi no Smiltenes (*Hermen Blome tor Smylten*), kurš pilsētu tirdzniecībai kaitēja ar savu negodīgo tirgošanās paražu. Protokolā norādīts, ka vasalis pretēji pilsētu brīvībām un senām tradīcijām lietojot svarus un mērus.⁷⁶ Lielais uztraukums šāda, šķiet, nenozīmīga notikuma dēļ norāda uz tirdzniecības lomu pilsētas dzīvē. Šo papildina mazpilsētu satraukums par to, ka Valmieras un Cēsu apkārtnē ar tirdzniecību nodarbojās holandiešu⁷⁷ tirgotāji. Par to liecina Rīgas pilsētas sūdzība 1487. gada 28. maija–15. jūnija Hanzas sanāksmē Lībekā. Tajā Rīgas pilsēta apliecināja, ka Hanzai nepiederošu tirgotāju darbošanās paplašinās un tie zeļļus ar zirgiem, kājām vai laivām sūta pēc zemnieku ražojumiem – graudiem, medus, apiņiem⁷⁸ – pat līdz Valmierai un Cēsīm.⁷⁹ Šeit redzamas neviltotas Rīgas pilsētas raizes par iekšējās tirdzniecības⁸⁰ un tirdzniecības partneru apdraudējumu.

Mazpilsētu ekonomiskā rīcība ļāva netieši piedalīties arī Hanzas tirdzniecības reģiona nozīmīgākajos notikumos. Viens no tādiem bija Hanzas⁸¹ reti īstenotais *ultima ratio*,⁸² kas ar pārtraukumiem no 1362. līdz 1370. gadam attiecās uz Dānijas Karalisti un tās karali Valdemāru IV (*Waldemar, Valdemar Atterdag*, 1320–1375, tronī 1340–1375) un kura rezultātā ar Štrālzundes miera līgumu⁸³ Hanza ieguva brīvu tirdzniecību un monopoltiesības tirdzniecībai Baltijas jūrā. 1369. gada 2. februārī Pērnāvā notikušās pilsētu sanāksmes protokolā atzīmētas naudas summas, kas bija jāmaksā minēto militāro instrumentu jeb kara vajadzībām: “Tāpat aprēķināts no Rīgas, ko nepieciešams ieņemt no tās sīktirgotāju trešdaļas: vispirms no viņu pilsētas 304,5 mārkas, no

Kokneses 7,5 mārkas, no Limbažiem 8 mārkas un $\frac{1}{2}$ vērdiņš, no Valmieras 36 mārkas, no Cēsīm 72 mārkas (mīnus 2 šiliņi). Tāpat tulka nauda 72 mārkas. Tāpat par zirgiem, kas pārdoti par 11 mārkām un vienu vērdiņu. Summa, kas no trešdaļas ir jāieņem, ir 520 mārkas un 16 ores [...]” Tālāk minēts, ka no Rēveles aprēķinātas 265 mārkas un 6 ores, no Tērbatas – 450 mārkas, no Pērnavas – 73,5 mārkas, no Vilandes – 43 mārkas.⁸⁴ Redzams, ka mazpilsētu ieguldījums ir ļoti dažāds, kas, iespējams, norāda uz mazpilsētu pārticību.

Minētais pilsētu sanāksmes protokols arī parāda saimniecisko sfēru sadalījumu un piesaisti tām. Respektīvi, Koknese, Limbaži, Valmiera un Cēsis piederēja pie Rīgas teritoriālās trešdaļas. Tas ir loģiski, jo šīm mazpilsētām Rīgas pilsēta bija svarīgs tirdzniecības partneris un atradās salīdzinoši nelielā attālumā. Piemēram, Cēsu pilsētai Rīga bija svarīga kā viens no tirdzniecības ceļu Rīga–Novgoroda un Rīga–Pleskava galapunktiem. Rīgai savukārt mazpilsētas bija nozīmīgs šo tirdzniecības ceļu starpposms. Tērbatai piesaistītas, spriežot pēc protokolā minētā, bija Pērnavas un Vilande. Mazpilsētu dalība Hanzā vērtējama vairāk kā ekonomisks, nevis politisks faktors, jo mazpilsētu tieša iesaiste politisko lēmumu izlemšanā nenotika, šīs lietas kārtoja Livonijas lielāko pilsētu pārstāvji.⁸⁵ Arī piesaiste pie Rīgas bija vairāk ekonomiska nekā politiska, jo politiski mazpilsētas bija pakļautas saviem senioriem. Tajā pašā laikā Kurzemes reģiona mazpilsētas veidoja savu noslēgtu reģionu, jo to dalība pilsētu sanāksmēs, kā minēts, bija īslaicīga un reta parādība, turklāt šī reģiona mazpilsētas nebija ierautas dažādos Hanzas telpas notikumos. Šāda noslēgtība, iespējams, skaidrojama ar Kurzemes atrautību no galvenajiem tirdzniecības ceļiem. Kurzemei cauri veda tikai ceļš, kas Livoniju savienoja ar Prūsiju.

Kā lielāko pilsētu, t.i., Rīgas, Tartu un Tallinas, iekšzemes tirdzniecības partneres mazpilsētas deleģēja lielākās pilsētas pārstāvēt savu viedokli plašākās Hanzas sanāksmēs, piedaloties praktisko izdevumu segšanā. 1427. gada 31. janvāra pilsētu sanāksmē, kas notika Valmierā, starp citiem tika apspriesti jautājumi par Livonijas pilsētu dalību Hanzas konfliktā ar kārtējo Dānijas Karalistes

valdnieku Pomerānijas Ēriku (*Erik av Pommern, Erik XIII*, 1382–1459, Dānijas Karalistes tronī 1396–1439). Protokola 13. un 14. punktā tika paredzēts, ka Livonijas mazpilsētām⁸⁶ jāpiedalās izmaksu segšanā, kas radīsies Rīgai, Tartu un Tallinai, piedaloties Prūsijas, Hanzas vendu⁸⁷ un Livonijas pilsētu sanāksmē Lībekā.⁸⁸ Vēlāk, 1435. gada augusta pilsētu sanāksmēs, kas notika Valkā un Tallinā, visas trīs lielākās pilsētas pieprasīja atlīdzināt mazajām pilsētām daļu no brauciena izmaksām. Tāpat mazajām pilsētām, ja tās to vēlētos, piedāvāja saņemt Hanzas sanāksmes protokolu norakstus.⁸⁹ Šī sanāksme apliecināja, ka trīs lielākās pilsētas kalpoja kā starpnieks starp Hanzas kopējām sanāksmēm un Livonijas mazpilsētām.

Būtisku informāciju var iegūt no Lībekas parādu grāmatas (*Das Lübecker Niederstadtbuch*) lapaspusēm, kur uzskaitīti tirgotāju parādi no 1325. līdz 1360. gadam. Piemēram, Cēsu pilsētas iedzīvotāju tirdznieciskie darījumi šai laikā minēti 40 reizes. Šajā pašā periodā tirgotāji, kas dzīvoja Cēsu pilsētā un bija galvotāji kādā darījumā, minēti 52 reizes. Valmieras pilsēta bija iesaistīta trīs darījumos, Pērnavā – divos, Straupe – divos, bet Vilande – vienā darījumā. Atšķirībā no Rīgas parādnieku grāmatas Lībekas grāmatā trūkst ierakstu, kas būtu veikti ziemā. Tirdzniecības sezonālitate acīmredzot saistīta ar nepieciešamību pārvietoties lielākoties pa jūru, kas ziemas mēnešos atsevišķās vietās aizsala, bet varbūt arī vienkārši ar salīdzinoši lielo attālumu. Lībekas pilsētas tirgotāji, kas Cēsu tirgotājiem bijuši parādā vienu maksājumu, minēti 43 reizes. Vairāki tirgotāji parādnieku sarakstā nonāca atkārtoti. No tirgotāju vārdiem un pavārdiem var izsecināt, ka vairāki no tiem bijuši ievērojama personu atvases, piemēram, rātskungu dēli. Tirgojās, protams, izmantojot dažādas naudas summas. Piemēram, lielākā summa bijusi 600 peniji, bet mazākā – 35 peniji. Parādu varēja dzēst ne tikai paši tirgotāji, bet arī viņu pilnvarotās personas. Piemēram, līdz 1339. gadam šādā saistībā 17 reizes minēti Cēsu un sešas reizes Lībekas pilsoņi. Tirgotāja parādu varēja dzēst arī pilsētas, kurā tirgotājs dzīvoja, rāte. Kopumā ir reģistrēti četri gadījumi, kad tirgotājiem parādu dzēsusi Cēsu pilsētas rāte (*consulum Wenda*). No 1342. gada

11 reizes ir dzēsti parādi tirgotājiem, kas dzīvoja Cēsu pilsētā. Šeit nepieciešams atzīmēt, ka šāda parādu dzēšanas sistēma bija nepieciešama, jo ne katru gadu vieni un tie paši tāltirgotāji devās uz Lībeku.⁹⁰ Tāpat no parādu grāmatā izdarītajiem ierakstiem var saprast, ka Cēsu tirgotājiem Lībekā bijuši radinieki. Visticamāk, šis apstāklis noteica minēto tirgotāju nodarbošanos ar tāltirdzniecību un nenoliedzami to arī sekmēja, jo atrisināja virkni ar ceļošanu saistītu problēmu, kā, piemēram, mājvietas, pārtikas un drošības jautājumu.

Ceļošana viduslaikos bija bīstama un sarežģīta nodarbe. Bez ikdienišķajām problēmām, kuras radīja neziņa par naktsmājām un pārtiku, svarīgs jautājums bija par drošību. Viduslaikos uz cilvēkiem no citurienes jeb svešiniekiem raudzījās ar neuzticību, kas nozīmēja, ka nepieciešamības gadījumā palīdzību no malas varēja nesagaidīt.⁹¹ Vienmēr pastāvēja laupītāju vai pirātu uzbrukuma iespējamība, tāpēc par drošību tirgotājam bija jādomā pašam. Iespējams, šis ir apstāklis, kura dēļ Vācu ordeņa Livonijas atzara fogts Cēsu pilsētā Alberts no Brenkenas (*Albert von Brinken*, amatā 1371–1375) 1374. gadā lūdza Livonijas mestram gādāt par pārvietošanās drošību, lai tirgotāji varētu ievērot tirgošanās brīvību.⁹² Grūtības, saprotams, radīja arī katram gada laikam raksturīgie laikapstākļi, kurus paredzēt uz priekšu nebija iespējams. No iepriekš minētā var redzēt, ka pilsētām bija būtiska loma tāltirdzniecībā. Līdzīga situācija vērojama arī Narvā,⁹³ kas līdztekus citām funkcijām vēl bija Livonijas robežapgabala pilsēta, kur katru dienu uzturējās daudz cilvēku, kā arī atsevišķos brīžos, piemēram, gaidāma konflikta gadījumā, pilī tika sakoncentrēti lieli militārie resursi.

Konkrēts cilvēciskais piemērs šāda veida tāltirdzniecībā bija tirgotāju Zeimes (*Seyme*) dzimta, kurai bijuši darījumi visā Rīgas tirdzniecības austrumu apgabalā. Sazarotajā tirdzniecības tīklā Zeimes visvairāk sastopami sakarā ar daudzām mazajām Livonijas vietām. Lai gan Rīgas parādnieku grāmata atspoguļo tikai nelielu daļu no kādreizējiem tirgus sakariem, tomēr tas ir pietiekami, lai izveidotu šāda tirdzniecības tīkla kopainu. No tās redzams, ka Zeimes tirgojās ar Kokneses, Cēsu, Valmieras un

Pleskavas tirgotājiem, kas liecina par vispārēju dzīvu tirdzniecību Igaunijas teritorijā un Vidzemē uz ziemeļiem no Daugavas.⁹⁴

Mazpilsētu saimnieciskā nozīme nav viennozīmīgi vērtējama, jo, kā redzams, mazpilsētu ekonomiskā kapacitāte bija dažāda. Jādomā, ka tas tiešā veidā bija saistīts ar mazpilsētu tirdzniecības iespējām, kuras noteica konkrētās pilsētas atrašanās vieta. Novietojums savā ziņā bija mazpilsētu izaugsmes atslēga.

SECINĀJUMI

Jautājums, kas ir mazpilsēta Livonijā, nebūt nav vienkārši un viegli atbildams. Pašlaik mēģinājumi noskaidrot vienotus mazpilsētas kritērijus, lai arī kādi tie būtu, nav bijuši sekmīgi. Šajā aspektā Rietumeiropas telpas situācija, kur arīdzan pilsētas vairākos aspektos atšķirās cita no citas, bija līdzīga Livonijai. Abos minētajos reģionos apdzīvotās vietas būtiski atšķirās gan pēc lieluma, gan ekonomiskās kapacitātes, gan militārās nozīmības. Tajā pašā laikā mazpilsēta vienkāršoti raksturojama kā apdzīvota vieta, kurai ir noteiktas tiesības un brīvības, kā arī izteikti neliels ekonomiskais potenciāls. Iespējams, ekonomiskais faktors bija iemesls tam, lai jau Livonijas laikā mazās pilsētas dēvētu par tādām un tādā veidā būtiski nošķirtu no lielajām pilsētām.

Livonijā pastāvēja komplicēta apdzīvoto vietu struktūra, kurā bija dažāda līmeņa vietas: lielās pilsētas, mazās pilsētas, apdzīvotās vietas bez tiesībām un ciemi. Apdzīvotās vietas savstarpēji atšķirās gan pēc lieluma, gan nozīmības. Nav iespējams noskaidrot, ja nav rakstītajos vēstures avotos tieši norādīts, kuras vietas bija juridiski noformētas, taču, salīdzinot dažādas vietas, ir mēģināts sakārtot jēdzienu saturisko nozīmi. Tajā pašā laikā virkne jēdzienu joprojām nav līdz galam skaidri, jo nav zināms, kāpēc un pēc kādiem kritērijiem tos lietoja konkrētajām apdzīvotajām vietām. Daļa no tiem ir attiecināmi uz apdzīvotās vietas juridisko pusi, daļa – uz vietas ārējo izskatu. Tas daļēji atrisina problēmu, kas līdz šim bija saistībā ar rakstītajos vēstures avotos lietotajiem terminiem, taču nedod iespēju apstiprināt konkrēto vietu ju-

ridiskā statusa esamību. Tajā pašā laikā, analizējot terminus, ir iespējams raksturot apdzīvoto vietu ārējo izskatu. Juridiskā statusa problemātiku var palīdzēt risināt tikai jaunu, līdz šim nezināmu rakstīto vēstures avotu analīze, kas nozīmē, ka, izmantojot zināmos vēstures avotus, juridiskā analīze nav iespējama.

Livonijas lielās pilsētas savā ziņā veidoja pamatu ekonomiskajai telpai, sadalot Livonijas telpu ietekmes zonās, kuras veidoja gan mazpilsētas, gan mazās apdzīvotās vietas bez tiesībām. Kāda bija mazpilsētu mijiedarbība gan savstarpēji, gan ar mazākām apdzīvotajām vietām, vēl ir atsevišķi pētāms jautājums. Dažās mazpilsētās, īpaši Vidzemes reģionā, uzturējās Hanzas tirdzniecības sistēmas līmeņa tirgotāji, kas piesaistīja pilsētu Hanzas tirdzniecības telpai un veidoja ļoti personiskus kontaktus ar tā laika tirdzniecības metropolēm, piemēram, Lībeku. Varētu teikt, ka tirdzniecības sistēma un tīklojums bija stāsts vairāk par radnieciskām saitēm, nevis mazpilsētu administratīvā līmeņa komunikāciju.

Liela ietekme mazpilsētu iekšējā dzīvē bija to senjoram, kas katrai vietai atbilstoši administratīvajam iedalījumam bija cits. Mazpilsētām, šķiet, nebija politiskās ietekmes, kas nozīmēja, ka tās nevienu būtisku lēmumu nevarēja pieņemt bez senjora vai tā pārstāvja, piemēram, pilsētas vai pils fogta, ziņas. Līdz ar to liela loma pilsētu izaugsmē bija pilsētas senjora attieksmei, kas mums nezināmu iemeslu dēļ dažās vietās bija veicinoša, bet dažās ne. Tāpat nevar noliegt, ka pilsētu izaugsme bija vairāku apstākļu, piemēram, ekonomiskā vai politiskā potenciāla, sakritība.

Kopumā skatot mazpilsētu ietekmes jautājumus, ir rodami apliecinājumi tam, ka tās, no vienas puses, dzīvoja visnotaļ neatkarīgu ikdienu, piedaloties pilsētu sanāksmēs un ļaujot tajās funkcionēt Livonijā notiekošajiem tirdzniecības procesiem, bet, no otras puses, bija pasīvas struktūras, kurām nebija lielas ietekmes ne ekonomisko, ne politisko jautājumu risināšanā. Tikai atsevišķos gadījumos mazpilsēta bija vieta, kurā koncentrējās būtiski militārie resursi.

Turpmākie pētījumi par mazpilsētu savstarpējiem sakariem, kā arī komunikāciju ar citām Livonijas mazajām apdzīvotajām

vietām varētu dot rezultātus iekšējā tirdznieciskā tīkla rekonstruēšanā. Tikpat vērtīgi būtu, analizējot atsevišķu mazpilsētu politiskos, ekonomiskos, militāros, sociālos un reliģiskos aspektus, noskaidrot, kas bija raksturīgie lielumi tipiskai Livonijas mazpilsētai, un, izejot no tā, izvērtēt šos pašus aspektus saistībā ar mazajām Livonijas apdzīvotajām vietām, kuras nebija juridiski noformētas. Tas viestu vairāk skaidrības mazpilsētas jēdzienu saturiskajā raksturojumā, kā arī ļautu konkrētāk, nekā tas iespējams tagad, atbildēt uz jautājumu, kas bija mazpilsēta Livonijā.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Rīgas–Rēveles tiesību ievads, kur Rēvele izsaka vēlmi lidzināties Rīgas tiesību paraugam. Friedrich Georg von Bunge (1849). *Einleitung in die Liv-, Esth- und Curlandische Rechtsgeschichte und Geschichte der Rechtsquellen*. Reval: Verlag von F. J. Koppelson, S. 138–140; Jānis Lazdiņš, Valdis Blūzma, Sanita Osipova (1998). *Latvijas tiesību avoti*, 1. sēj.: Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs.–16. gs. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 182. lpp.
- ² Viduslaikos runā par sociālajām, bet ne nacionālajām grupām.
- ³ Polisa ir sengrieķu (πόλις, *polis*) vārds ar neviennozīmīgu izpratni. Viena izpratne nosaka, ka tā bija nocietināta vieta ar politiskām un ekonomiskām funkcijām. Cita saista to ar valsti, kurā bija pilsēta un tās kontrolētā ārējā (ārpus mūra) teritorija. Savukārt citā izpratnē tā ir pilsoņu kopība, vēl citā – pilsētas valsts ar pilsoņu kopumu, kurā eksistē garīgā un laicīgā vara. Vairāk sk.: Pēteris Valters (sast.) (2001). *Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos*. Rīga: Divergens, 47. lpp.
- ⁴ *Civitas* ir latīņu valodas vārds, kas nozīmē pilsonību. Ar to varēja apzīmēt arī politisku impērijas vienību, t.i., apdzīvotu vietu, kur uz dzīvi bija apmeties priesteris vai tiesnesis. Vārdam ir izteikti juridiska izpratne. Vairāk sk.: William Smith (ed.) (1842). *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. London: John Murray, pp. 234–238.
- ⁵ Johannes Fried (2008). *Das Mittelalter. Geschichte und Kultur*. München: C. H. Beck Verlag, S. 188–189.
- ⁶ Edith Ennen (1987). *Die europäische Stadt des Mittelalters*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, S. 16.
- ⁷ *Villa forensis* nenozīmēja pilsētu, bet gan juridiski regulētu tirgus vietu, līdz ar to neapzīmēja arī ciemu. Respektīvi, šis apzīmējums nebija ne pilsēta, ne ciems. Literatūrā šis termins tiek tulkots kā *tirgus ciemats*.
- ⁸ Šī viduslejasvācu valodā sastādītajos dokumentos lietotā vārda izcelsme ir neskaidra. Valodnieki uzskata, ka tas veidojies no diviem vārdiem: *pils*

- un *sāts*. Otrs vārds, pēc valodnieku domām, ir kuršu valodas vārds, kas apzīmēja pļavu. Līdz ar to saliktenis *pylsaten* apzīmēja vietu pils priekšā, kura varēja būt nocietināta ar žogu vai vaļņiem. Vairāk sk.: Juris Plāķis (1926). Pilsāts – pilsēta. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 4, 319. lpp.; Konstantīns Karulis (2001). *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots, 684.–686. lpp.; Teodors Zeids (1961). Trīs dokumenti par feodālā īpašuma attīstību Kursā. No: Jānis Zutis (red.). *Vēstures problēmas*, 4. daļa. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 5.–6., 9. lpp.
- ⁹ Nils Blomkvist (2001). The concept of the town and the dawn of urban life east and west of the Baltic. On the emergence of centres, turn-over places, towns and cities. In: Muntis Auns (ed.). *Lubeck Style? Novgorod Style? Baltic Rim Central Places as Arenas for Cultural Encounters and Urbanization 1100–1400 AD*. Rīga: Nordik, pp. 14–15.
- ¹⁰ Karl Heinrich Roth von Schreckenstein (1856). *Das Patriziat in den deutschen Städten, besonders Reichstädten als Beitrag zur Geschichte der deutschen Städte und des deutschen Adels*. Tübingen: J. C. B. Mohr, S. 28.
- ¹¹ Max Weber (1999). Die Stadt. In: Wilfried Nippel (Hrsg.). *Wirtschaft und Gesellschaft*, Bd. 5. Tübingen: J. C. B. Mohr, S. 59–90.
- ¹² Ennen. *Die europäische Stadt des Mittelalters*, S. 15–16.
- ¹³ Thomas Hill (2004). *Die Stadt und ihr Markt. Bremens Umlands- und Außenbeziehungen im Mittelalter (12.–15. Jahrhundert)*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, S. 12.
- ¹⁴ Keith Lilley (2002). *Urban Life in the Middle Ages. 1000–1450*. London: Thames and Hudson, pp. 3–4.
- ¹⁵ Steven Epstein (2009). *An Economic and Social History of Later Medieval Europe, 1000–1500*. Cambridge: University of Cambridge, p. 101.
- ¹⁶ Sunhild Kleingärtner (2009). Die frühe Phase (8. bis 11. Jahrhundert) der Urbanisierung an der südwestlichen Ostseeküste. In: Gerhard Fouquet, Gabriel Zeilinger (Hrsg.). *Die Urbanisierung Europas von der Antike bis in die Moderne*, Bd. 7. Frankfurt am Main: Verlag C. H. Beck, S. 83.
- ¹⁷ Blomkvist. The concept of the town and the dawn of urban life east and west of the Baltic, pp. 19–21.
- ¹⁸ Par vārda “Livonija” izpratni tuvāk sk.: Indriķis Šterns (2002). *Latvijas vēsture 1180–1290. Krustakari*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 165., 383.–385. lpp.
- ¹⁹ Krusta karotāji, tirgotāji, amatnieki, svētieņnieki, citu sociālo grupu pārstāvji.
- ²⁰ Andris Šnē (2010). Kultūru konflikts un kultūru pārņemšana: Baltijas jūras reģiona zemju un Rietumeiropas saskarsmes formas 11.–13. gadsimtā. *Latvijas Vēsture*, 1, 127. lpp.
- ²¹ Šajā jautājumā jāatceras, ka, ja kādai lietai vai parādībai pastāv vairāki apzīmējumi, tas nozīmē, ka šī lieta vai parādība tiem, kas to tā nodēvējuši, ir bijusi svarīga.

- ²² Blomkvist. The concept of the town and the dawn of urban life east and west of the Baltic, pp. 19–21, 31.
- ²³ Nereti literatūrā tiek runāts par “agro pilsētu”. Vairāk sk.: Andris Šnē (2000). Agrās pilsētas, rezidences, nocietinājumi... Dienvidaustrumu dzelzs laikmeta pilskalni sociālpolitiskajā kontekstā. No: Andris Šnē, Juris Urtāns (red.). *Arheoloģiskie pieminekļi, arheoloģiskās vietas*. Rīga: Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija, 40.–54. lpp.; Arnis Radiņš (2002). Pirmo pilsētu veidošanās problēma Latvijā. No: *Latvijas arheoloģija. Pētījumi un problēmas*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 143.–151. lpp.
- ²⁴ Parasti par Rīgas pilsētas dibināšanu tiek pieņemts 1201. gads, kad biskaps Alberts uz šo vietu pārcēla domkapitulu. Līdz ar to Rīgu pamatoti var dēvēt par Baltijas reģiona otro, aiz Lībekas, vecāko pilsētu. Tuvāk sk.: Šterns. *Latvijas vēsture 1180–1290. Krustakari*, 163.–165. lpp.
- ²⁵ Pilis bija izvietotas relatīvi nelielā attālumā, kas lielākoties bija veicams vienas dienas laikā.
- ²⁶ Heinz Stoob (1985). Stadtformen und städtisches Leben im späten Mittelalter. In: Heinz Stoob (Hrsg.). *Die Stadt, Gestalt und Wandel bis zum industriellen Zeitalter*. Köln; Vien: Böhlau, S. 153.
- ²⁷ Heinz Stoob (1961). Die Ausbreitung der abendländischen Stadt im östlichen Mitteleuropa. *Zeitschrift für Ostforschung*, Bd. 10, S. 25.
- ²⁸ Oskar Stavenhagen (Hrsg.) (1907). *Akten und Rezesse der livländischen Ständetage*, Bd. 1, Lief. 4. Rīga: J. Deubner, Nr. 362.
- ²⁹ *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch* (turpmāk: *LUB*) (1853–1914). Hrsg. von Friedrich G. Bunge et al. Abt. 1, Bd. 1–12; Abt. 2, Bd. 1–3. Reval; Rīga; Moskau, šeit Abt. 1, Bd. 11, Nr. 644.
- ³⁰ Indriķis Šterns (1997). *Latvijas vēsture 1290–1500*. Rīga: Daugava, 47.–53., 134.–137. lpp.
- ³¹ Friedrich Georg von Bunge, Carl Julius Albert Paucker (Hrsg.) (1851). *Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Curlands*, Bd. 6. Reval: Verlag von Franz Kluge, S. 145.
- ³² Casparis von Ceumern (1690). *Theatridium Livonicum, oder, kleine Lieffländische Schaubühne*. Rīga: In Verlegung Georg Matthias Möller, S. 12, 15. Pieejams: <http://dspace.utlib.ee/dspace/handle/10062/10509> (skatīts 28.04.2015.).
- ³³ Palisāde (latīniski *palus* – miets; viduslejasvācu *pal* – miets) – no stāvus novietotiem apaļkokiem veidota aizsardzības siena. Baļķu viens gals tika nosmailināts, bet otrs ierakts zemē. Šāda aizsardzības siena tika veidota kopā ar uzbērumiem (vaļņiem) un grāvjiem.
- ³⁴ *Vicus* (latīņu val.) – vīks, kas apzīmēja mazu civilistu apmetni ārpus Romas nocietinājumiem jeb fortiem. Vikiem parasti bija tirdzniecības funkcija.
- ³⁵ *LUB*, Abt. 2, Bd. 1, Nr. 169.

- ³⁶ Jurģis Kavacs. Ciema jēdziena vēsturiskā attīstība. Pieejams: http://map.lgia.gov.lv/index.php?lang=0&cPath=3&txt_id=96&ap=59 (skatīts 27.07.2015.).
- ³⁷ Hermann Hildebrand (1887). *Livonica, vornämlich aus dem 13. Jahrhundert, im Vatikanischen Archiv*. Rīga: J. Deubner, S. 71.
- ³⁸ *LUB*, Abt. 1, Bd. 8, Nr. 440.
- ³⁹ *Kurländische Güterurkunden*, Nr. Bauer077. Pieejams: <http://www.herder-institut.de/bestaende-digitale-angebote/datenbanken/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=164> (skatīts 09.07.2015.).
- ⁴⁰ *Kurländische Güterurkunden*, Nr. erg0877. Pieejams: <http://www.herder-institut.de/bestaende-digitale-angebote/datenbanken/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=1950> (skatīts 09.07.2015.).
- ⁴¹ Turpat.
- ⁴² Domāta apdzīvotā vieta Kurzemes bīskapijas teritorijā.
- ⁴³ *LUB*, Abt. 1, Bd. 9, Nr. 562.
- ⁴⁴ *LUB*, Abt. 2, Bd. 1, Nr. 636.
- ⁴⁵ *LUB*, Abt. 1, Bd. 7, Nr. 132.
- ⁴⁶ *LUB*, Abt. 1, Bd. 7, Nr. 571.
- ⁴⁷ *LUB*, Abt. 1, Bd. 1, Nr. 454.
- ⁴⁸ Hermann von Bruiningk, Nicolaus Busch (Hrsg.) (1908). *Livländische Güterurkunden 1207–1500* (turpmāk: *LG 1207–1500*), Bd. 1. Rīga: Kommissionsverlag von Jonck & Poliewsky, Nr. 117.
- ⁴⁹ *LUB*, Abt. 1, Bd. 3, Nr. 1131.
- ⁵⁰ *LUB*, Abt. 1, Bd. 10, Nr. 181.
- ⁵¹ *LUB*, Abt. 2, Bd. 1, Nr. 169.
- ⁵² *LG 1207–1500*, Nr. 548.
- ⁵³ *LUB*, Abt. 1, Bd. 3, Nr. 1097. Narvai, kamēr Ziemeļigaunijas teritorija atradās Dānijas Karalistes pakļautībā, privilēģijas bija piešķīris Dānijas karalis. Vairāk sk.: *LUB*, Abt. 1, Bd. 2, Nr. 834.
- ⁵⁴ *LUB*, Abt. 1, Bd. 6, Nr. 2731; *LUB*, Abt. 1, Bd. 2, Nr. 665; *LG 1207–1500*, Nr. 55.
- ⁵⁵ *LUB*, Abt. 1, Bd. 1, Nr. 461.
- ⁵⁶ *Index Corporis Historico-Diplomatici Livoniae, Esthoniae, Curoniae*, Th. 2 (1835). Hrsg. von Ritterschaften Liv-, Ehst- und Kurlands. Rīga und Dorpat: Eduard Frantzens Buchhandlung, Nr. 3564.
- ⁵⁷ *LG 1207–1500*, Nr. 117.
- ⁵⁸ *Kompt* – iespējams, šeit domāts *kompthur*, jo citādi tekstam nav loģikas.
- ⁵⁹ *LUB*, Abt. 2, Bd. 1, Nr. 901.
- ⁶⁰ *LUB*, Abt. 1, Bd. 3, Nr. 1131.
- ⁶¹ Hermann von Bruiningk (Hrsg.) (1923). *Livländische Güterurkunden 1501–1545* (turpmāk: *LG 1501–1545*), Bd. 2. Rīga: Kommissionsverlag von A. Gulbis, Nr. 487.

- ⁶² Viduslaiku pilsētā pilsoņi no iedzīvotājiem atšķīrās ar to, ka pilsoņi baudīja pilsētas tiesiskajos aktos jeb tiesībās paredzētās privilēģijas un brīvības, savukārt iedzīvotāji dažādu apstākļu dēļ nevarēja piederēt pie šīs grupas, lai gan pilsētā uzturējās un dzīvoja.
- ⁶³ *LG 1501–1545*, Nr. 487.
- ⁶⁴ *LG 1501–1545*, Nr. 637.
- ⁶⁵ Arveds Švābe (sast.) (1941). *Vidzemes tiesību vēstures avoti, 1336–1551*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens, Nr. 234 (Latvijas vēstures avoti, 7. sēj.).
- ⁶⁶ Robert von Toll, Johannes Sachssendahl (1887). *Est- und Livländische Brieflade*, Theil 4: Siegel und Münzen der weltlichen und geistlichen Gebietiger über Liv-, Est- und Curland bis zum Jahre 1561. Reval: Kluge & Ströhm, S. 92.
- ⁶⁷ Hermann Hildebrand (1886). Auszüge aus einem verlorenen rigischen Missivbuche von 1347–1384. In: *Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*, Bd. 13. Riga: Nicolai Kymmels Buchhandlung, S. 106.
- ⁶⁸ Švābe. *Vidzemes tiesību vēstures avoti, 1336–1551*, Nr. 229.
- ⁶⁹ *Kurländische Güterurkunden*, Nr. erg0281. Pieejams: <http://www.herderinstitut.de/bestaende-digitale-angebote/datenbanken/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?typ=zusatz&nr=1204> (skatīts 09.07.2015.).
- ⁷⁰ *Kurländische Güterurkunden*, Nr. erg1064. Pieejams: <http://www.herderinstitut.de/bestaende-digitale-angebote/datenbanken/kurlaendische-gueterurkunden/urkundentext.html?nr=2154> (skatīts 09.07.2015.).
- ⁷¹ Tallinn Linnaarhiiv, f. 230 (Reval Linn Nōukogu), n. 1, s. BB 24 IV, fol. 44–45.
- ⁷² Lasts – aptuveni 2300 kg, pieņemot, ka tajā bija 48 pūri un viens pūrs bija ap 48 kg. Sk.: Jānis Zemzaris (1981). *Mērs un svars Latvijā 13.–19. gs.* Rīga: Zinātne, 111. lpp.
- ⁷³ *LG 1501–1545*, Nr. 539, Nr. 692.
- ⁷⁴ *LG 1207–1500*, Nr. 636, Nr. 692; Švābe. *Vidzemes tiesību vēstures avoti, 1336–1551*, Nr. 110.
- ⁷⁵ *Kurländische Güterurkunden*, Nr. erg0281.
- ⁷⁶ Albert Bauer (Hrsg.) (1934). *Akten und Rezesse der Livländischen Stände-tage*, Bd. 2, Lief. 1. Riga: Verlag E. Bruhns, S. 38.
- ⁷⁷ Deitrich Schäfer (Hrsg.) (1883). *Hanserezesse von 1477–1530*, Bd. 2. Leipzig: Duncker & Humblot, S. 205.
- ⁷⁸ “[...] senden mit perden, boten unde tho vote, ock korn, honnich, hoppen, molt kopen unde verkopen ock to Wolmeren, Wenden dat [...]”.
- ⁷⁹ Hanzā neiekļāvās tādas tolaik aktīvas tirdzniecības zemes kā Anglijas Karaliste un Burgundijas hercogiste.

- ⁸⁰ Par iekšējo tirdzniecību vairāk sk.: Vilho Niitemaa (1952). *Der Binnenhandel in der Politik der Livländischen Städte im Mittelalter*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- ⁸¹ Karu pret Dānijas karali nerealizēja visa Hanza. To īstenoja t.s. Ķelnes konfederācija, kurā nepiedalījās Lejassaksijas un Vesfālenes pilsētas. Vairāk sk.: Rolfs Hamels-Kizovs (2003). *Hanza*. Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 100. lpp.
- ⁸² Pēdējais arguments. Ar to domāts Hanzas princips tirdzniecību regulēt ar tiesiskajiem un politiskajiem, nevis militārajiem instrumentiem. Ja neizdevās savu tirdzniecības sistēmu un tās ekonomiskās priekšrocības pasargāt ar pirmajiem diviem instrumentiem, nācās izmantot pēdējo argumentu – militāros instrumentus.
- ⁸³ Noslēgts 1370. gada 24. maijā. To apzīmogojušas arī Rīgas, Tartu un Tallinas pilsētas, kas nozīmē, ka šīs pilsētas pārstāvēja attiecīgā Livonijas reģiona mazpilsētu intereses.
- ⁸⁴ Oskar Stavenhagen (Hrsg.) (1907). *Akten und Rezesse der Livländischen Ständetage*, Bd. 1, Lief. 1. Rīga: J. Deubner Verlag, S. 60–61.
- ⁸⁵ *LUB*, Abt. 1, Bd. 8, Nr. 956.
- ⁸⁶ "Item hebben de stede Pernowe, Wenden, Woldemer, Vellyn, Lemmeszel unde de anderen stede den dren steden, also Rige, Darbte, Revel [...]". Vairāk sk.: *LUB*, Abt. 1, Bd. 7, Nr. 571.
- ⁸⁷ Par vendu pilsētām (*Wendessen stede*) sauca visas pilsētas, kas atradās bijušajā slāvu jeb venedu (vendu) apdzīvotajā apgabalā. Vendu pilsētas bija, piemēram, Lībeka, Rostoka, Štrālzunde, Rīgene, Greifswalde, Vismāra u.c. Vairāk sk.: Hamels-Kizovs. *Hanza*, 16., 53.–54. lpp.
- ⁸⁸ *LUB*, Abt. 1, Bd. 7, Nr. 571.
- ⁸⁹ *LUB*, Abt. 1, Bd. 8, Nr. 956.
- ⁹⁰ *Das Lübecker Niederstadtbuch 1363–1399* (2006). Bearbeitet von Ulrich Simon, Teil 1, 2. Köln: Böhlau, 2006; Wilhelm Lenz (1971). *Beziehungen zwischen Lübeck und Wenden (Livland) im 14. Jahrhundert. Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde*, Bd. 51, S. 81–89.
- ⁹¹ Ilgvars Misāns (sast.) (2008). *Viduslaiku cilvēka ikdiena, svētki un ceļojumi*. Rīga (Vēstures avoti augstskolai, 4. sēj.)
- ⁹² Stavenhagen. *Akten und Rezesse der Livländischen Ständetage*, Bd. 1, Lief. 1, S. 68.
- ⁹³ *LUB*, Abt. 1, Bd. 3, Nr. 1127.
- ⁹⁴ Frīdrihs Benninghofens (2001). Kāda Osnabrikas tāljūras tirgotāju dzimta 13. gs. Livonijas tirdzniecībā. No: Andris Caune (red.). *Senā Rīga*, 3. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 213.–235. lpp.

TOWNS OF LIVONIA: WHAT WERE THEY AND WHAT WAS THEIR INFLUENCE?

Edgars Plētiens

Mg. hist., doctoral student at the Faculty of History and Philosophy at the University of Latvia, manager of the Rauna Museum, curator of the international programme “Teach For All”

Scientific interests: medieval and early modern urban history of Livonia (13th–16th centuries), local history of Rauna Castle and settlement.

E-mail: edgars.pletiens@gmail.com; Rauna Museum, Rīgas street 2, Rauna, LV-4131

The article analyses the significance and its expressions of a number of Livonian towns. Political significance is viewed from the standpoint of their political autonomy and participation in town meetings. Economic significance is characterised by analysing the town's involvement in the trading system while military significance is viewed in the context of existing resources of an individual town and its relations with seniors. Overall, the significance is analysed in order to find out how it manifested and how great it was. Likewise the town's substantive concept is viewed focusing in particular on the question of terminology. The importance of a town is explained in order to form a broader view on the nature of Livonian towns and to get better understanding of their role in Livonian economic, political and military system.

Key words: Livonia, town, terminology, senior, trade, privilege.

Summary

The question “What was a town in Livonia?” is not simple and easy to answer. It is now clear that trying to find common criteria, whatever they may be, in order to define a town, is impossible. In this respect, the situation in Western European space, where also towns in many aspects differed from each other, was similar to Livonia. Populated areas in both regions varied considerably in size, economic capacity and military significance. At the same time a town can be simply characterised as an urban area where there are set certain rights and freedoms, as well as markedly low economic potential. Probably the economic factor was the reason why already during the existence of Livonia towns were referred to as such thus significantly distinguishing them from large cities.

In Livonia there existed a complex settlement structure which included various kinds of populated areas: cities, towns, villages and settlements without any rights. All of them differed in size and significance. It is not possible to ascertain, unless directly indicated in written historical sources, which places were incorporated, but by comparing different sites, attempts have been made to arrange the concept of substantive meaning. At the same time a series of concepts remain unclear as it is not known why and according to what criteria there were used in specific localities. Some of them are attributed to the settlement's legal status, and some to its appearance. This partly solves the problem which had hitherto existed regarding the terms used in the written sources, but it does not allow confirming the legal status of the existence of a specific location. At the same time, by analysing the terms, it is possible to describe the appearance of the locality. Legal status issues can be solved only by analysing new, hitherto unknown written sources.

The biggest cities of Livonia in a sense formed the basis of economic space, dividing the Livonian area into spheres of interest, which consisted of both towns and settlements without rights. The town interaction with each other and with settlements is another research issue. In some towns, especially in Vidzeme region, there were Hanseatic trading system-level dealers who attracted the town in question to Hanseatic trading space and made very personal contacts with trade metropolises of that time, such as Luebeck. It could be said that the trade system and network was more a story of family ties rather than the town's communication on the administrative level.

Each town smaller or bigger had its own senior who greatly influenced its internal life. It seems that towns did not have any political influence, which means that they could not make any significant decisions without senior's or his agent's, such as a town or castle sheriff's, notice. Consequently the main factor determining a town's growth was the attitude of its seniors, which for unknown reasons in some places was contributory but in some not. Nor can it be denied that urban growth was determined by a coincidence of several factors, such as economic and political potential.

In general, looking at the significance of towns, there is evidence that they on the one hand existed and lived quite an independent life, taking part in town meetings and allowing them to function in

Livonian ongoing marketing processes, but on the other hand they were passive structures which did not have very big influence on both economic and political issues. Only in some cases significant military resources were concentrated in a small town.

It is now clear that further research on the interaction of towns, as well as communication with other small settlements of Livonia could give results directly in the internal reconstruction of commercial network. Just as it would be useful, while analysing political, economic, military, social and religious aspects of an individual town, to find out what could have been typical or characteristic values for a Livonian town and passing on to examine the same aspects in connection with small Livonian settlements, which were not incorporated. This would give more answers to substantive characteristics of the concept, as well as the opportunity to respond to the question “What was a small town in Livonia?” more specifically than it is possible now.